

॥ ॐ ॥

कन्या विक्रयनी

—* कुरता. *

वेपथु

संभारान् परमाणुद्वयान् प्रोक्तान्

2000/5

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૦૮૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ક્રા.વિ.૩૫-૧-૬૨૦૧

વિષય ૬-૨

ॐ श्री सत्यमेव जयते ॐ

ॐ मनुष्ययत्न-पथर कृपा ॐ

कन्या विक्रयनी

ॐ कूरता. ॐ

ॐ नाटक गायन तथा बाषण्ड संहिता ॐ

• प्रकाशक,

लेखक:-लक्ष्मीदास परमाण्डदास लूता.

રાજકોટ વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
સર્વસતી કૉપીરાઇટ-સંગ્રહ
૧૦૦૮૬
૬-૧૨

સર્વ હક્ક સ્વાધીન.

Printed by O. S. Deole, at the Bombay Vaibhav Press,
Servants of India Society's Building, Sandhurst
Road, Girgaum, Bombay.

Published by Laxmidas Paramananddas Bhutta,
Rajkot, Katheiwad.

કન્યાવિક્રમ સામે લડેત.

શ્રી કન્યાવિક્રમ નિષેધક સમાજનું લગભગ ચૌદ વર્ષથી મુંબઈમાં લક્ષાધિપતિ શેઠ વલ્લભદાસ જમનાદાસના ઉદ્ધર આશ્રય તળે સ્થાપન કરવામાં આવેલ છે. અને લોજરાજ તથા કવિ કાલીદાસના વખતમાં ધર્મનાં નાટકો પ્રજાને મદત બતાવી પ્રજાને બોધ આપવામાં આવતો હતો, તે મુજબ આ કળીયુગના જમાનામાં સમાજ તરફથી “કન્યાવિક્રમની કૂરતા” નામનું નાટક પ્રજાને તદ્દન મદત બતાવીને બોધ આપવામાં આવે છે, તેમાં:—

ભાવનગરના લોકપ્રિય દિવાન સાહેબ ઓનરેબલ
સર પ્રભાશંકર દલપતરામ પટ્ટણી.
માધવબાગવાળા કપોળ જ્ઞાતિના નગરશેઠ
સર જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ.

ભાટીયા જ્ઞાતિના અગ્રેસર ગણાતા
 ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ શેઠ મોરારજી વેલજી.
 મેજિસ્ટ્રેટ રાવબહાદુર યુનીલાલ હરિલાલ સેતલવાડ.
 ગુજરાત સીમડળનાં પ્રમુખ સ્વ. જમનાભાઈ
 નગીનદાસ સક્કઈ.

રાવબહાદુર ખચ્છરાજજી જમનાલાલ.
 ડૉક્ટર પોપટલાલ પ્રભુરામ એલ. એમ. એન્ડ. એસ.
 વિશ્વનાથ પ્રભુરામ ઍરીસ્ટર એટ લૉ.
 જીનાગઢના ચીફ રેવન્યુ ઑફીસર રાવબહાદુર
 કેશવલાલ ગિરધરભાઈ.

ઝવેરી કાનજી માલજી.

ભાવનગરના માજી હીવાન સાહેબ વિકૃલદાસ શામળ-
 દાસના પુત્ર ભુપતરાયભાઈ.

ભાવનગરના નગર શેઠ પ્રભુદાસ ભગવાનદાસ.
 મહુવાના નગરશેઠ વછરાજભાઈ ત્ર્યંબકભાઈ.
 મુલજી જેઠા મારકીટમાં શેઠ વલ્લભદાસ ચત્રભુજશીવજી.
 ભાતખંભારમાં શેઠ કેશવજી મેઘજી.

દાણાખંદરમાં શેઠ ધારશી નાનજી.

કરીયાણા બજારમાં શેઠ વનમાળી જેઠાભાઈ.

ભાવનગર સ્ટેટના રેવન્યું આસિં કમિશનર
હોરમજશા શેઠ.

ભાવનગર સ્ટેટના ડેપુટિ એજ્યુકેટર ઈન્સ્પેક્ટર નરસિં-
હ પ્રસાદ રેવાશંકર અંબરીઆ

ખોટાદના વહીવટદાર હીંમતરાયભાઈ પરમાનંદદાસ.

મહુવાના ન્યાયાધીશ જીવરાજભાઈ.

કુતીઆણાના ન્યાયાધીશ ચતુરભાઈ ભાઈલાલ.

કુતીઆણાના વહીવટદાર પ્રેમચંદભાઈ જેચંદભાઈ.

વિગેરે વિગેરે.

કેળવણી પામેલા અનેક ગૃહસ્થોના પ્રમુખપણા નીચે
અત્યાર સુધીમાં અનેક મેળાવડા કરી મુંબઈ નગરીના
લક્ષાધિપતિ ગૃહસ્થોની મહદંશે ખાવીશ હજાર
રૂપીઆનો ખર્ચ લોગવી બે લાખ ઉપરાંત માણસોને
આ નાટક તદ્દન મફત ખતાવવામાં આવ્યું છે. એ ઉપ-
રાંત કાઠીઆવાડની પ્રજાને પણ આ નાટક ખતાવવાનો
પ્રયાસ ચાલુ છે.

ભાવનગરના લોકપ્રિય દિવાન સાહેબ ઓનરેબલ

સર પ્રભાશંકર દલપતરામ પટણી.

સાહેબે કન્યાવિક્રયની કૂરતા નાટકને માટે

આપેલો વ્યાજખી ઈન્સાફ.

પટણી સાહેબનું ભાષણ.

ગૃહસ્થો અને બાનુઓ,

“ આ દાઢીના ઘોળા વાળ થયા તેની અંદર મેં
 ઘણી વખત નાટક જોવામાં હાજરી આપી હશે, પણ
 નાટકશાળામાં સ્ટેજના તખ્તા ઉપર આવી નાટક
 સંબંધી ભાષણ કરવાનો વખત આવ્યો હોય તો
 આજના ખેલના લેખક મી. ભુતાને માટે મારી આખી
 જીંદગીમાં આ પહેલોજ છે. આજના કન્યાવિક્રય
 નાટકના પ્લોટનું બંધારણ હિંદુ સંસારને માટે અતિ
 ઉપયોગી છે. વળી આખા ખેલમાં કન્યાવિક્રય કરના-

રને બોધ આપવાના શબ્દો શિવાય બીજું કંઈ પણ બતાવવામાં આવ્યું નથી. તેમાં કન્યાવિક્રયનિષેધક “પ્રાણુલાલ” નો પાર્ટ ભજવી બતાવવાની મી. ભુતાની મહેનત તથા કન્યાવિક્રયના દુઃખમાં રીબાતી કન્યાનું કરુણાજનક દુઃખદર્શનની જોનાર માણસને ઘણીજ અસર થાય છે. બીજા અંકમાં ફાંસીનો સીન ભજવાય છે. તે સીન પ્રેક્ષકોનું ધ્યાન ખેંચે છે. આ સીન જોતાં માફ પોતાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે બીજા પ્રેક્ષકોનું હૃદય ભરાઈ આવતું હશે તેમાં કંઈ પણ નવાઈ જેવું નથી. હાલમાં બીજા નાટક કંપનીઓ પોતાના ધંધા રોજગાર તરીકે નાટકો ભજવે છે, તે નાટકોની લાઈનમાં આજનું કન્યાવિક્રયનું નાટક કોઈપણ રીતે ઝુકી શકાય તેવું નથી, એટલે તે નાટકને અને આજના નાટકને જમીન અને આસમાન જેટલો તફાવત રહેલો છે. આજનું કન્યાવિક્રયનું નાટક સ્ત્રીવર્ગ તથા બાળકોને જોવાથી કોઈ પણ જાતની ખરાબ અસર થાય તેમ

મારું માનવું નથી; માટે દરેક કુટુંબે આ ખાસ ખેલ
 જોવા આવવાની તસ્દી લેવી. અને લેખકને બનતું
 ઉત્તેજન આપવું એવી મારી લલામણુ છે. હું જોઈને
 અજબ થાઉં છું કે ભાડાની સીન સીનેરીમાં ખેલ
 લજવી બતાવી સેંકડો રૂપીઆનો ખર્ચ લોગવી હજારો
 માણસોને મફત નાટક બતાવી જોષ આપવાનો મહા
 પ્રયાસ મી. ભુતાએ પોતાની નાની ઉમરમાં જે ઉપાડી
 લીધો છે તેને માટે ખરેખર જેટલા ધન્યવાદ અપાય
 તેટલા ઓછા છે. ”

માધવબાગવાળા શેઠ જગમોહનદાસ વરજીવનદાસની

“ કન્યાવિક્રયની કૃતિ ”નો ખેલ જોવા આવવા માટે

થયેલી ઉત્સાહપૂર્વક માનવંતી હાજરી.

કપોળ જ્ઞાતિના નગરશેઠ સર જગમોહનદાસ
વરજીવનદાસનું ભાષણ.

“ આજનું કન્યાવિક્રયનું નાટક જોવા મી. ભૂતાના
આમંત્રણથી હું આવેલો છું. નાટક ભજવવું શરૂ ન
હોતું થયું ત્યાંસુધી મને એવો ખિલકુલ ખ્યાલ નહોતો
કે આ નાટક એટલે દરજગે ઘણુંજ સરસ રીતે ભજ-
વાતું હશે; પણ જ્યારે હું નાટક પુરેપુરું જોઉં છું. અને
દેખાવ તથા પ્લોટનું આંતરીક અવલોકન કરું છું, ત્યારે
ખરેખર હું ઘણોજ ખુશી થાઉં છું. અને હીંમતથી
કહું છું કે જો આ નાટક કાઠીઆવાડની અજ્ઞાન પ્રજા
સમક્ષ ભજવાતું હોય તો આપણા હિન્દુ સંસારમાં
કન્યાવિક્રયનો જે ઘાતકી રીવાજ ઉંડો જડ ઘાડી બેઠો
છે તેમાંથી કાંઈક અંશે પણ નાશ થયા શિવાય રહેશે
નહિં.

આજનું કન્યાવિક્રયનું માટક એવાથી ખરેખર હું
બહુજ ખુશી થએલો છું, અને તે ખુશાલીના શબ્દો
વચ્ચે મારા કપોળ આગેવાન બંધુઓને હું અન્તઃકરણ-
પૂર્વક ભલામણ કરું છું કે હવે પછી કપોળ જ્ઞાતિનો
એક જનરલ મેળાવડો કરવો અને તેમાં મ્હોટી સારી
રકમ ભેગી કરી મી. ભુતાને અર્પણ કરવી; કે જેથી
કરીને તેના ઉત્સાહમાં વધારો થાય અને સમાજ તર-
ફનું કામકાજ સારી રીતે બજાવી શકે.

આજના મેળાવડામાં મારા તરફથી મી. ભુતાને
એકસો એક (૧૦૧) રૂપીઆ ધનામ તરીકે આપું છું,
અને તેના પ્રયાસને માટે લાગણીપૂર્વક ધન્યવાદ આપીને
પુષ્પહાર અર્પણ કરું છું.

૧૦૦૬

કન્યાવિકૃયની કૃત્તા.

મુખ્ય પાત્રોનાં નામ.

પુરૂષ વર્ગ.

જગો ઢેઢી—કન્યાવિક્રય કરનાર એટલે દીકરીનું વેચાણ કરવામાં પહેલે નંબરે હુશીઆર.

પ્રાણુલાલ—જગાઢેઢીનો પુત્ર અને કન્યાવિક્રયનો નિષેધક.

સૌભાગ્યચંદ્ર—પ્રાણુલાલનો બાળ મિત્ર, લલિતાનો પતિ અને એક લક્ષાધિપતિ ગૃહસ્થનો પુત્ર.

બુઢોવર—સાઠ વરસની ઉમ્મરે લગ્ન કરવાની કનિષ્ઠ ઇચ્છા રાખનાર.

અણુવર—બુઢા વરની સાથે જાનમાં આવેલા જાનઘ્યા મંડળમાં સૌથી અગ્રેસર.

ગોર ગોવરધન—કુંવારી કન્યાઓનું ગમે તેવા વરની સાથે વેશવાળ કરાવી આપનાર કૃતમ્ની લાલચુ દલાલ.

જડજ સાહેબ—હાઈકોર્ટમાં ધર્મ આસનપરની પવિત્ર જગ્યા પર બિરાજનાર.

જેલર—જેલખાતાના ઉપરી અધિકારી સાહેબ.

દેશીમંડળ—કન્યાવિક્રયનિષેધક પ્રાણુલાલ પ્રત્યે દિલસોજી બતાવનાર.

સીપાઈઓ—જેલખાતાના, હાઈકોર્ટના, વગેરે પરચુરણ પોલીસ.

જાનઘ્યા—જાનમાં આવનાર ગૃહસ્થો.

(૧૪)

શ્રી વર્ગ.

હરખ—જગાદેદીની શ્રી.

લલિતા—જગાદેદીની પુત્રી, પાછળથી સૌભાગ્યચંદ્રની શ્રી.

લક્ષ્મી—સૌભાગ્યચંદ્રની બહેન, પ્રથમજ પ્રાણલાલની શ્રી.

શ્રીમંડળ—લલિતા પ્રત્યે માનની દૃષ્ટિથી અવલોકન કરનાર.

શ્રી નીતિદેવી—પ્રાણલાલ ઉપર પૂર્ણ પ્રસન્ન થએલી.

જનડીઓ—જનમાં આવનારી શ્રીઓ.

સૂચના.

નોંવેલ લખવામાં અને નાટક લખવામાં ફેર રહેલો છે. નોંવેલનું લખાણ ગમે તેટલું લાંબુ લખીને મોટું પુસ્તક બનાવી શકાય છે ત્યારે નાટકનું પુસ્તક ચાર કલાકમાં બજવાય રહે એટલુંજ લખવામાં આવે છે. મુંબઈમાં તેમજ દરેક સ્ટેટમાં કાયદો છે કે રાતના સાડા નવ વાગે નાટક શરૂ કરી દોઢવાગે ચોક્કસ નાટક સમાપ્ત કરવું જોઈએ આ કારણથી ચાર કલાકમાં નાટક બજવાઈ રહે અને તેમાં પણ સારાં સારાં રસિક ગાય-નોના વન્સમોરના ટાઇમનો બચાવ કરીને એ હિસાબે ખાસ નાટક લખવામાં આવે છે માટે દરેક નાટકનાં પુસ્તકો આ પુસ્તક જેવડાંજ કદમાં રહેલાં હોય છે.

 ભેટ.

અમારી સગવડ મુજબ આ પુસ્તક ખાસ
ભેટ તરીકે આપવા માટે છપાવી તૈયાર કર્યું
છે માટે તેની કીમત કાંઈ પણ રાખવામાં
આવી નથી. સંવત ૧૯૭૮ ના અશાઢ શુદ્ધી
પુનમ રવીવાર.

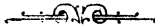

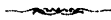
“શ્રી સત્યમેવ જયતે.”

કન્યાવિક્રયની કૂરતા.

નાટકનો પ્રારંભ.

પ્રવેશ પહેલો.

ઈશ્વરસ્તુતિ.

મંગળાચરણ.

ગાયન ૧.

નટી—દિનદયાળ દિનાનાથ સકળ અકળ વિશ્વનાથ,

“કષ્ટ કાપી સુખ સ્થાપી ભક્ત જનોની ભીડ ભાગી;

“કન્યાવિક્રયનો નાશ કરવા પ્રેક્ષકોને પ્રેરજો. દિનદયાળ.

નટી—“ આવો સખી આવો પ્રભુને કુલડે વધાવો,
 “ કુલડે વધાવો પ્રભુને મોતીડે મઢાવો—આવો૦
 “ ચાલો સખી ચાલો આજે નાટક ખતાવો,
 “ પ્રેક્ષક વર્ગોમાં નાટક ખતાવો;
 “ કન્યાવિક્રયનો નિષેધ કરાવો,
 “ ભુલચુક મારે માણી ચાલો;
 “ સિંધુ સુતાનો સેવક લેખક જણાવો—ચાલો૦

૧ સિંધુસુતા [એટલે] લક્ષ્મી. ૨ સેવક [એટલે] દાસ.

પ્રથમ પ્રવેશ સમાપ્ત.

પ્રવેશ બીજો.

૭—કન્યાવિકૃય કરનાર જગાઢેઢીને ત્યાં લલિતા નામની કન્યાનું વેવિશાળ કરવા સાઠ વરસના ડોસા વરને લઈને વેશવાળીઓ ગોર ગોવરધન આવે છે અને નીચે પ્રમાણે વાતચીતનો પ્રસંગ ચલાવે છે.

ગોવરધન—જુઓ શેઠ આ જગાઢેઢીનું ઘર, તમારી આખી જ્ઞાતિમાં તમારા જેવા વરને માટે તો ઈશ્વરે આ એ કજ ઘર ઘડી કાઢ્યું છે, માટે હવે શું વિચાર છે તે જણાવો.

વર—કન્યા કેટલા વરસની છે ?

ગોવરધન—કન્યા ચૌદ વરસની છે, તેના બાપે દુધના કઢા પાઈને ઉછેરી મોટી કરી છે.

વર—ત્યારે તો કન્યા બહુજ સારી હશે.

ગોવરધન—શેઠ, કન્યાની શું વાત કરવી, ઉકરડે રતન પડ્યું છે.

વર—ત્યારે કન્યાનો બાપ રૂપીઆ કેટલા લેશે ?

ગોવરધન—રૂ. ૫૦૦૦) રોકડા લેશે વીચાર હોય તો હમણાંજ બોલાવી આંડલો ચોડી દઉં.

વર--પાંચ હજારમાં કાંઈ પણ ઓછું નહીં લે ?

ગોવરધન--એક પુટી બદામની પણ આશા રાખવી નહીં.

વર--ત્યારે બીજે કોઈ પણ ઠેકાણે કન્યા નથી ?

ગોવરધન--અરે શેઠ, કન્યાનો ક્યાં કાળ પડ્યો છે પણ આવી રૂપાળી ને આવડી મોટી કન્યા બીજે કોઈ પણ ઠેકાણે જોવામાં આવતી નથી, છે પણ ચટણી, મરચું, આદુ, હળદર એવી કન્યા છે, આ કન્યા પ્રમાણે ડોઠાં ને દંધિરાં ક્યાંઈ નથી.

વર--અરે જાઓને, ચટણી તો ચટણી, પણ રૂપીઆ ઓછા પડતા હોય તો.

ગોવરધન--શેઠ, તે વાત કરો નહીં, એ કન્યાના માબાપ પાસે જાઉં અને આ વરની પાંસઠ વરસની વાત કરું તો તુરતજ પહેલાં તો મારાંજ હાડકાં ત્યાં ને ત્યાં કુણાં કરી નાંખે અને તમને ગાળોને વરસાદ વરસાવી તમારા નામનાં છાજ્યાં લેવાય એ તો નફા ખાને રહે, માટે ક્યાંઈ આદુ અવળું ધ્યાન પહોંચાડશે અને નાણાંનો ફાયદો કરવા રોકાશે તો જેમના તેમ રહી જશે અને આ કન્યાનો જોગ વીખરાઈ જશે તો પછી આ વર સોનાપુર સિવાય ક્યાંઈ નહીં વરશે માટે જો વેશવાળ કરવું હોય તો જલદી ઓકસ કરો, નહીંતર પછી મને મારે કામે વળગવા દો.

વર—ઠીક જેવું તમારું ક્યાન, કન્યાના બાપને બોલાવી કરો નક્કી.

ગોવરધન—હા નક્કી તો હમણું કરૂં પણ જુઓ વચમાં તમારાથી કાંઈ પણ આનાકાની થાશે નહીં અને રૂ. ૫૦૦૦) થી એક પાઈ પણ ઓછી પડશે નહીં. છે કબુલ ?

વર—ઠીક જેમ તમે કહો એમ કબુલ છે પણ કન્યા જોયા પછી કબુલ છે.

ગોવરધન—હા એમાં શું છે ? કન્યા બતાવવી અને પસંદ કરાવવી એ આપણે પણ કબુલ છે. બેસો નિરાંતે હમણું કન્યાના બાપને બોલાવી નક્કી કરૂં છું. અને કન્યા આપને બતાવું છું પણ મારા રૂ. ૧૦૦૦) જુદા છે. શેઠ હો.

વર—હૈં ! તમારા રૂ. ૧૦૦૦) શેના ?

ગોવરધન—હૈં તમને ખબર નથી ?

વર—ના.

ગોવરધન—જુઓ સાંભળો, પારકાની ચૌદ વરસની દીકરીને પાંસઠ વરસના વર સાથે એટલે મડા સાથે મીંઢાળ ખાંધી આપવાની દલાલીના, હવે સમજ્યા શેઠ.

વર—એ બધું ૫૦૦૦) ની અંદર આવી ગયું સમજ્યા ના ગોર.

ગોવરધન—અરે શેઠ, તમે તો રાજા માણસ થઈ ગયા

છો, મને મારે કામે વળગવા લો, મફતના શા માટે હેરાન કરો છો.

(ગોર જવા માંડે છે, તેવામાં અટકાવીને)

વર—હા, હા, ગોર, કબુલ છે રૂ. ૫૦૦૦) અને એક હબર તમારા મળી છ હબર કબુલ છે.

ગોવરધન—હા, તો હું મહેનત કરું, પારકી દીકરીનો ભવ બમાડી નાંખવો એ રૂપીઆ મળ્યા શિવાય કોઈ માથાકુટ કરે નહીં.

વર—પણ તમારા ૧૦૦૦) કબુલ છે, બસ કરો, કામ કરો.

ગોવરધન—ઠીક બેસો ત્યારે તમે હું બોલાવું છું કન્યાના બાપને.

(વર બેસે છે, ગોવરધન બુમ પાડે છે.)

કાં જગાભાઈ એ જમણવનભાઈ અને જગણવનદાસ ભાઈ મારો બેટો સાંભળતો હશે તો પણ હાંકારો નહીં દે, ઠીક પાડવા દે મોટી બુમ, અને જગણવનદાસ દાસ દાસભાઈ હોત.

(અંદરથી જગો આવે છે.)

જગો—શું છે શું ? બરાડા શું પાડે છે ?

ગોવરધન—અરે જરા આસ્તે શેઠ, એકદમ રૂવાબમાં ન આવો બાપો.

જગો—પછી શું કર્યું ચોલી બાબતનું.

ગોવરધન—આ વર બેવો હોય તો બેઈ દયો પછી બીજી વાત કરીએ.

જગો—વરખર જોવાનું કાંઈ કામ નથી રૂપીઆ આપે એમ છે કે નહીં.

ગોવરધન—કેટલા રૂપીઆ.

જગો—તને ખબર નથી વારે ઘડીએ પુછ્યા કરે છે તે.

ગોવરધન—પણ શેઠ જરા કહો તો ખરા.

જગો—રૂ. ૫૦૦૦) વેશવાળ વખતે રૂ. ૫૦૦૦) લગન વખતે ખુદીને હવે સમજ્યો.

ગોવરધન—અરે આ વર બેઠા છે. ખુદીને લેવાની વાત હમણું ન કરો.

જગો—શું વરના બાપની મને ચોરીઓરી છે.

વર—(સ્વગત) ચાલો છ ને પાંચ અગીયાર હજાર થયા થવા ઘો મારો બાપો કરે.

ગોવરધન—પણ હવે કાંઈક તો ઓછું લેવાનું રાખો.

જગો—તું તો કોઈ બેવકુફ જેવો જણાય છે. રૂપીઆ ચાર હજાર નવસો નવાણું પોણા સોળ આના અને પોણી ત્રણ પાઈ નહીં.

(ચાલતો થાય છે એટલામાં રોકીને)

ગોવરધન—અરે શેઠ ઉભા તો રહો એકદમ ગુસ્સે ન થઈ બાપો.

જગો—ત્યારે શું એક વખત માણસની સાથે વાત કરી અને ન સમજે તેની સાથે વાત કરવામાં નવાણું ટકાનો ગેરલાલ છે.

ગોવરધન—ઠીક બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરો, અને કામળ લઈ આવો. એટલે મુકાબલી લખીએ.

જગો—પણુ જો કાગળ લઈ આવ્યા પછી જરા પણ ફેર પડ્યો તો પછી તારે અને મારે સારાસારી નહીં રહે હો. આ મગજ બહુ ખરાબ છે માટે નકી કરવું હોય એ પહેલેથી કરી લેજે.

ગોવરધન—શેઠ બધું ચોકસ પાયાપર નકી કર્યું છે તમે કાગળ લાવો. અને મુકાબલી લખો એટલીજ વાર છે.

જગો—ઠીક ત્યારે કાગળ લાવુ છું.

ગોવરધન—હા જાઓ લઈ આવો.

જગો—ચાલો પાંચને પાંચ દશ હજારની પુરાંત થઈ.
(જાય છે.)

ગોવરધન—જેયું વરરાજા કેટલો બહાર તેજ છે. આમાં તમારા જેવાનો આશરો લાગે બાગે નહીં. પણ એ તો હું તેનો સ્વભાવ જાણી ગયો એટલે કામ પાર પડ્યું.

વર—હા ગોર મહારાજ તમારી મ્હોટી મહેરબાની પણ ગોર કન્યાનો બાપ તો બહુ ઉતાવળો અને કોધી લાગે છે હો.

ગોવરધન—અરે શેઠ ગજબ જેવો છે. સગા બાપનું કહ્યું માને નહીં. એ તો તમારા સારા ભાગ્ય કે નકી થઈ ગયું.

વર—(સ્વગત) (મારો બેટો અગીઆર હજારની વાત ઉભી કરે છે અને હજુ કહેતો જાય છે કે તમારાં સારાં ભાગ્ય પણ કાંઈ હરકત નહીં ગરજને માટે ગધેડાને પણ કાકો કહેવો જોઈએ) પણ ગોર મહારાજ કન્યા તો તમે બતાવી નહીં.

ગોવરધન—(ચીડાઈને રોફથી ઉતાવળે) શેઠ જોગ આવશે તો બતાવાશે બેઠા બેઠા ડાંભો માર્યા કરોમાં વળી કાંઈ નવા જુની પેલો સાંભળશે તો બાજુ ચુપાઈ જશે.

વર—(સ્વગત) મારો બેટો રોક મારે છે ઠીક તું પણ
રૂવાબ મારી લે આજ કાલ તારા દહાડા છે.

જગો—(કાગળ કલમ હોત લઈને આવે છે) લે ગોર લખ.

ગોવરધન—શેઠ લખતાં આવડતું હોય તો તમારી સાથે
આવાં કામ કરૂં.

જગો—શું બોલ્યો.

ગોવરધન—કાંઈ નહીં.

જગો—ત્યારે કોણ લખશે તારો બાપ.

ગોવરધન—તમે લખો બીજું કોણ લખે.

જગો—અરે ભગવાન આવો ભાઈ હરખા તો આપણે
બેઉ સરખા.

ગોવરધન—ત્યારે વરરાજાને આપો એટલે એ લખે
(જગાના હાથમાંથી કાગળ વગેરે લઈ વર પાસે બેસીને) દ્યો
વરરાજા કાગળ અને લખો વેવિશાળની મુકાબલી.

વર—ઠીક લાવો ત્યારે બોલો શું લખવું છે. (કાગળ
કલમ પોતાના હાથમાં લઈને) પણ ગોર કન્યાને બતાવી
નહીં હો.

ગોવરધન—હા દ્યો એમાં શું છે શું તમને ફસાવવા
બસાવવા છે ?

જગો—શું છે ગોર.

ગોવરધન—એ તો વર જરા કન્યા જોવાનું કહે છે.

જગો—હવે એનાં કરતાં સારી છે.

ગોવરધન—પણ શેઠ જરા મહેરબાની કરીને બતાવો તો ખરા. (હાલી પર હાથ નાંખી ખુશામત જેવું કરે છે.)

જગો—(ગુસ્સે થતો.) તારા આવના આવા વાંધા નહીં એટલા સાંધા આવી બાબતથી હું વધારે કંટાળી જઈ છું.

ગોવરધન—(પાઘડી ઉતારીને) પણ જરા કૃપા કરીને શેઠ જરા મહેરબાની કરોને.

વર—(સ્વગત) અરે તારીની રૂ. ૧૧૦૦૦ લેતાં કન્યા બતાવવાની ના પાડે છે ઠીક, તારા પણ આજ કાલ દહાડા છે.

જગો—(ગોરની અનહદ ખુશામતના ડોળથી કુલાઈ જઈ લલિતાને બોલાવે છે.

બેન લલિતા.

લલિતા—શું છે બાપા (અંદરથી).

જગો—બાપુ એક પાણીનો કળશો લાવજો આપણે ત્યાં મહેમણ આવેલા છે.

વર—(સ્વગત) (મારો ઠીકરો રૂ. ૧૧૦૦૦) લેતાં મેમણ બનાવે છે, ઠીક તારી પણ આજ કાલ બલીહારી છે) (એટલામાં લલિતા પાણીનો કળશો લઈ આવે છે અને જગા સામો ધરે છે.)

લલિતા—દયો પીતાશ્રી.

જગો—આ મેમાનને આપ બાપુ.

લલિતા બુદ્ધાવરને તથા ગોરને બોધને એકદમ ઝાંખી પડી

જાય છે વર પાસે કળશો ધરતીપર મુકીને એક બાજુ વિચાર કરે છે. અરે આ વેશવાળીઓ ગોર ગોવરધન અહીં શા માટે આંચે હશે, ચાલ ચાલ જરા એક બાજુ ઉભી રહી સાંભળું તો ખરી કે શું વાતચીત થાય છે.

લલિતા એક બાજુ ઉભે છે, અને નીચે પ્રમાણે વેશવાળી મુકાબલી લખાય છે. શા. રૂપાશા નાણાવટી જોગ લી. સ્વા. જગજીવનદાસ ઢેલી જત તમારી સાથે મારી દીકરી લલિતાનું વેશવાળ આજ રોજે રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજાર રોકડા લઈ નકી કર્યું છે અને આજથી ચાર દહાડા પછી એટલે ફાગણ શુદ્ધ ૪ થોથ અને શનીવારે લગ્ન નિરધાર્યા છે, તેનાં અમારે જરા પણ વાંધો નથી એજ મીતી માહા વદ ૦)) અમાસને લોભવાર.

જગજીવનદાસ ઢેલીની સહી દઃ પોતાના

ગોર ગોવરધનની સાક્ષી દઃ પોતાના.

આ પ્રમાણે મુકાબલી લઈ બુદ્ધો વર રૂપીઆ ૫૦૦૦ પાંચ હજાર જગાઢેલીને ગણી આપે છે અને હળી મળી ત્રણે જણ બુદ્ધા પડે છે પાછળથી લલિતા આ બનાવ જોઈ બહુજ ગભરાય છે ક્ષણે ક્ષણે આખમાં આંસુ લાવે છે અને તે આંસુ પોતાની ઓઢણી વતી લુહે છે અને પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે.

લલિતા—અરે આ શું ગજબ—આ હું શું જોઉં છું. શું મારા દુષ્ટ પિતાએ રૂપીઆની ગાંસડી બાંધી સાઠ વરસના ડાસા સાથે મારું વેશવાળ કર્યું. અરે પ્રભુ પ્રભુ તું આ ત્રણે પાપીઓ

પર એક પહાડ કે'ડી કેમ મારી નાંખતો નથી. હાય હવે હું શું કરીશ. ભાઈ પ્રાણુલાલ તો પોતાના લક્ષાધિપતિ મિત્રની ખંડેનને પરણી પોતાને સાસરેજ આનંદ કરે છે પણ અહીં મારી આ દશા થઈ છે તે બિચારાને ક્યાંથી ખબર હોય. માટે ચાલ ચાલ ભાઈ પ્રાણુલાલને એક પત્ર લખી મારા વેશવાળની ખબર આપું એટલે ભાઈ પ્રાણુલાલ અત્રે આવી દુષ્ટ પિતાને સમજાવશે અને મારી જીંદગીને બચાવશે.

લલિતા પોતાના ભાઈ પ્રાણુલાલ ઉપર પત્ર લખે છે અને પ્રભુ પ્રત્યે વિનંતી કરે છે કે હે પ્રભુ તું મને સહાય થજો. અને આ પત્રથી મારા ભાઈ પ્રાણુલાલને સારી અસર કરજો એમ કહી નીચેનું ગાયન બોલી કાગળ ટપાલમાં નાંખવા લલિતા જાય છે. લલિતા—

ગાયન ૩.

- “ સાહાય થાજો શ્રી મોરારી રે
- “ ઉરે ધરજો વિનંતિ આ મારી
- “ વિપત્તિ વિચારી દયા દીલ આણી
- “ સફળ શ્રમ કરજો વનમાળી.....સાહાય.
- “ મુજ પીતાના હરામી પંજામાંથી
- “ લેજો બચાવી ઉગારી
- “ સાહાય થાજો. બહારે ચડજો
- “ શ્રી ગોવિંદ-ગીરધારી..... સાહાય.

પ્રવેશ બીજો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ લક્ષ્મણપતિની પુત્રી લક્ષ્મીના લગ્ન જગાઢેલીના પુત્ર પ્રાણુલાલ સાથે થયાછે લક્ષ્મી પોતાના પતિ પ્રાણુલાલને પ્રભુ તુલ્ય લેખી નિરંતર પ્રાતઃકાળે પોતાના પતિનું પ્રભુ તરીકે પુજન કરે છે અને તે નિયમાનુસાર આજરોજ બે દાસી સહિત નિચેનું ગાયન બોલતી લક્ષ્મી પોતાના પતીનું પુજન કરવા જાય છે લક્ષ્મી—

ગાયન ૪

“ જાઓ જાઓ છોડો છોડો ન છોડો

ન કેડો દયો નાંહી સતાવો

“ પ્રભાત દ્યુતાં વખત વીતી જશે

વૃત ભંગ થશે પતી પુજનનો

“ નહીં ગભરાઓ નહીં સતાવો ખેંચી મારી

શાને શરમાઓ.....જાઓ—જાઓ

સખી—ખેંચ લક્ષ્મી તારી પતિ ભક્તિ કરવાની પ્રબળ બુદ્ધી જોઈ હું ઘણીજ ખુશી થાઉં છું.

લક્ષ્મી—ખેંચ આ સંસારમાં સુખ અને દુઃખના ત્રાજવામાં સર્વત્ર મનુષ્યો ત્રોળાઈ રહ્યા છે. માટે સુખમાં દુઃખમાં આપતિમાં વિપતિમાં જંગલમાં મંગળમાં કોઈપણ સ્થળે કોઈપણ વખતે પોતાના પતિને પ્રભુ તરીકે લેખી તેનું ઓહો-

નીશ પ્રાતઃકાળે પુજન કરનાર સ્વછંદી અને તેજસ્વી સ્ત્રીઓ
આ સંસારમાં મહા સતી તુલ્ય ગણાયછે. જો જ્ઞેન સાંભળ.

ભક્તી—

ગાયન ૫

- “ સરસ નિરસ સુખ દુઃખ નવગણીએ સંતોષ માની રહીએ ॥ (૨)
“ સકળ શિરોમણી મનહર મુર્તિ નામ નારાયણ લઈએ ॥
“ સુવર્ણ પ્રભાતે નિજ પતીની શેવા સદંતર કરીએ ॥
“ પુર્ણ પ્રતાપી મન રાખીને સુખ સાગરમાં તરીએ ॥
“ અલભ્ય લક્ષ્મીને અપ્રુટ શક્તિથી પતીનું મન રીઝવીએ ॥
“ સમગ્ર સુખમાં અનંત દુઃખમાં પતીને પ્રભુ સમ ગણીએ ॥
“ તો ભવ સાગરમાં તરી જઈને “ મહા સતી ” કહેવાએ ॥ સ૦

પ્રવેશ ત્રીજી સમાપ્ત.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ પ્રાણુલાલ પોતાને સાસરે બંગલામાં પલંગ પર સુતો છે એટલામાં તેની સ્ત્રી લક્ષ્મી આવે છે અને નિદ્રામાં આધિન થએલા પોતાના પતીનું મુખદર્શન કરી અદ્રશ્ય રીતે પવિત્ર પ્રેમ પ્રદર્શિત કરે છે.

લક્ષ્મી પ્રાણુનાથ આજે કેમ સુઈ રહ્યા હશે પતી પુજન કરવાનો ટાઈમ થવા આવ્યો છે માટે જલદી બગૃત કરું આહા આવા સદ્ગુણી અને સકળ શીરોમણી પતીને પરણી હું કેટલી લાગ્યશાળી થઈ છું.

લક્ષ્મી—

ગાયન ૬

- “ ંહાલી લાગે છે મનહર મુરતી મુજ નાથનીરે
 “ મુજ આધારનીરે—મુજ શીરતાજનીરે....ંહાલી
 “ તન, મન ધન તમને અરપુ હું
 “ ચરણ કમળની દાસી બનું હું
 “ સેવા સદંતર કરું સુંદર મુજ શ્યામનીરે
 “ ગુણ નિધાનની રે...ંહાલી
 “ રામ પ્રત્યે સીતાની ભક્તિ
 “ કૃષ્ણ પ્રત્યે રાધાની ભક્તિ
 “ તેવી ભક્તિ કરૂ પ્રિતમ પ્રિય પ્રાણુનીરે
 “ દિલ આરામનીરે...ંહાલી

ઉપરનું ગાયન બોલી રહ્યા પછી અંદર એક પત્ર લઈ દાસી આવે છે. આ પત્ર લલિતા એ લખેલો છે તેજ છે.

દાસી—લક્ષ્મી બેન આ પત્ર ટપાલ વાળો આપી ગયો છે લક્ષ્મી હાથમાં પત્ર લઈ શિરનામું વાંચે છે. આ પત્ર પોતાના પત્નીના નામનો છે એટલે પત્ર ફેાડી વાંચે છે અંદરની હકીકત ઘણીજ કડ્છા રસિક અને દયા ઉપબવનારી છે. અંદરની હકીકત વાંચ્યા પછી લક્ષ્મી ચમકે છે અને ગલરાએલા ચહેરે નિચે પ્રમાણે બોલે છે.

લક્ષ્મી—અરેરે દુષ્ટ સસરાજીએ તો બુલમ કરી નાંખ્યો લલિતા બેનની શું આ સ્થીતી—આલ પ્રાણુનાથને જલદી બગૃત કરું અને આ દુઃખ દાયક પત્ર તુરતજ વાંચાવું.

લક્ષ્મી—

ગાયન ૭

“ બગો બગો તમે પ્રિય પ્રાણુ બગો બગો તમે રે

“ નિદ્રાને ત્યાગો તમે પ્રિય નાથ બગો બગો તમે રે

“ રજની ગઈ દીન આવી ઉભો છે. ચંદ્ર થયો વળી શાન્ત

“ હળવે હળવે તારા થાતા એ અસ્ત થયા પ્રિય નાથ...બગો

“ પ્રાત થતાં યદુ નંદન કેરાં દર્શન કરવા સૌ કાજ

“ તેમજ હૃદય કમળની આ દાસી તલપે છે શિરતાજ...બગો

“ પ્રાણુલાલ બગૃત થાય છે ”

પ્રાણુલાલ—કેમ લક્ષ્મી આજે મને બહુજ વહેલો બગૃત કર્યો.

લક્ષ્મી—પ્રાણુનાથ બહેન લલિતાનો પત્ર આવ્યો છે.

પ્રાણુલાલ--ધન્ય ભાગ્ય ધન્ય ઘડી કે જહેન લલિતાએ આજે ઘણા દીવસે ગરીબ ભાઈ પ્રાણુલાલને યાદ કર્યો.

લક્ષ્મી--પણ પ્રાણુનાથ એ પત્ર ઘણોજ દીલગીરી ભરેલો છે.

પ્રાણુલાલ--દીલગીરી ભરેલો એટલે શું લાવ લાવ પત્ર જલદી મને વાંચવા દે.

પ્રાણુલાલ--પલંગ પરથી ઉભો થઈ નીચે પ્રમાણે પત્ર વાંચે છે. પ્રિયભાઈ પ્રાણુલાલ.

તું તો એક લક્ષાધિપતિની પુત્રીને પરણી તારે સાસરે સુખશાંતી અને આનંદ ભોગવે છે પણ અહીં તારી બેન લલિતાની શું સ્થિતિ છે તે ભાન તને ક્યાંથી હોય દુષ્ટ પિતાએ રૂ. ૫૦૦૦ પાંચ હજાર રોકડા લઈ સાઠ વરસના ડોસા સાથે માફ વેશવાળ નકી કર્યું છે અને આજથી ચોથે દીવસે લગ્ન પણ નકી થઈ ચુક્યાં છે તો તું જો મારો ભાઈ હો એક માતાના ઉદરમાંથી જન્મ પામેલો હો તો આ પત્ર પહોંચ્યા પછી પાણી પીવા પણ ખોટી નહીં થતાં તું તારી દુઃખી બહેન લલિતાની સંભાળ લેજે જો તું મારી સંભાળ નહીં લે મારી મદદ નહીં આવે તો હું દુષ્ટ પિતાની મર્યાદા જાળવવાને ખાતર વૃદ્ધ ડોસાને પરણીશ પણ અંતે આત્મઘાત કરીશ અને તે હુત્યાનું પાપ તારે શિર ચઢાવીશ. વિશેષ શું લખું એજ.

લી. તારી દુઃખી બેન લલિતા.

આહા આ શું હું વાંચું છું—શું બહેન લલિતાની આ સ્થિતિ. અરે ઓ પિતા, ચંડાળ પિતા તને આ શું સુઝયું. અરે ગાય જેવી ગરીબડી દીકરીનું સાઠ વરસના ડોસા સાથે વેશવાળ કરતાં તને જરા પણ દયાની લાગણી ઉત્પન્ન ન થઈ. અરે તારે ત્યાં ચોવીશ વર્ષની ઉમ્મરનો જુવાન પુત્ર હોવા છતાં એટલુંજ નહીં પરંતુ તું પુરૂષ વર્ગમાં કહેવાતો પુરૂષ હોવા છતાં તને તારૂં પાપી પેટ ભરવાની તારામાં શક્તિ નહોતી, તો તારૂં પાપી પેટ એક કાળમીઠ પથ્થર સાથે અક્ષળાવી ફેંડી નાંખવું હતું. પણ બહેન લલિતાની જીંદગીનું સત્યાનાશ નહોતું વાળવું. લક્ષ્મી મારી બહાલી લક્ષ્મી હવે મને જવાને માટે જલદી રજા આપ.

લક્ષ્મી—પણ પ્રાણનાથ તમે ત્યાં જઈ શું કરશો.

પ્રાણલાલ—હું જઈ પિતાને સમજાવીશ, દુઃખી બહેન લલિતાને બચાવીશ.

લક્ષ્મી—પણ તમે પિતાથી વિરુદ્ધ થઈ બહેન લલિતાને કેવી રીતે બચાવી શકશો.

પ્રાણલાલ—લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, તું આ શું બોલે છે અરે જેટલો અધિકાર પિતાનો પુત્રી ઉપર હોય છે તો તેટલોજ અધિકાર પોતાની બહાલી બેન પર સગાભાઈનો હોય છે. હું જઈશ, પિતાને બની શકે તેટલો સમજાવીશ. અને બહેન લલિતાને બચાવીશ. છતાં પણ—

“ બચાવી શકું કે બચાવી ન શકું,

“ તેની નહીં દરકાર છે;

“ કન્યા વિક્રયનો નાશ કરતાં,

“ જીંદગી કુરબાન છે.

લક્ષ્મી—બહુ સારું ત્યારે પ્રાણનાથ પધારો અને મને સાથે લેતા જાઓ.

પ્રાણલાલ—નહીં નહીં લક્ષ્મી ત્યાં તારું કામ નથી. તું એક લક્ષ્મીધિપતિની પુત્રી ત્યાં ગરીબ અને કંગાળ કુટુંબનું દુઃખદર્શન જોઈ બહુજ દુઃખી થઈશ. માટે મારી સાથે આવવાનું તારું કંઈપણ કામ નથી મને તાકીદે રજા આપ. કારણ કે મારું ચિત્ત મુંબય છે, ગલરાય છે.

લક્ષ્મી—ઠીક હું રસોઈની તાકીદે તૈયારી કરાવું છું, એટલે લોજન કરી પધારો.

પ્રાણલાલ—લક્ષ્મી એક બાળુ બહેન લલિતાનું દુઃખદર્શન અને બીજી બાળુ તારું અમૃત સમાન લોજન મારે મન તદ્દન નકામું છે માટે હવે મને શાંતીથી સત્વર રજા આપ. લક્ષ્મી લક્ષ્મી.

“ લોજન શી રીતે કર

“ અદ્ય નથી કંઈ વાર

(૩૬)

“ હુદ્ પીતાના જીલમથી

“ થયો સુન્ય સંસાર.

લક્ષ્મી—ઠીક સિધાવો અને મન ઈચ્છીત કાર્ય સફળ કરો.

લક્ષ્મી—

ગાયન ૮.

“ પધારો પ્રીતે પ્રાણપતી પ્રિય પ્યારા

“ સિધાવો સુખે શ્યામ સલુણા સુખકારા—પધારો

“ વહેલા વળજે વાલમ મારા

“ વિયોગી દાંસી દીન દારા

“ સુખી રહેજો શાંતી રાખી સ્વામી મારા—પધારો

પ્રાણલાલ—સલુણી શાણી રહેજે મનમાં ધિરજ ધારી

“ સદ્ગુણી પ્યારી દેજે સંતાપને તું ટાળી

“ વહેલો આવીશ ંહાદી મારી

“ બહેન લલિતાને હું બચાવી

“ લાન્તી તજીને શાન્તીને દેજે તું સમાવી—સલુણી.

પ્રવેશ થોથો સમાપ્ત.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ:—જગા ઢેલીનું ઘર.

જગો—જાન આવી પહોંચી વેશવાળ વખતે રૂ. ૫૦૦૦ પાંચ હજાર રોકડા લીધા છે અને આજરોજ બીજા રૂ. ૫૦૦૦ પાંચહજાર લગ્નને વખતે ખુટીને લેવા છે એટલે દશહજારની પાકી પુરાંત થાય. હવે જોઈએ તો દીકરી રાંડ કે જોઈએ તો દીકરી મરી જાય. આપણે આપણો સ્વાર્થ સર્થો એટલે જગ જીત્યા બસ હવે તો નિરાંતે ખાવું પીવું. સુવું ગામમાં ગેલ ગપાટા મારવા સાંજના દરીઆની હવા લેવી અને આખો દીવસ લહેર કરવી માટે ભાઈઓ જેને મારી માફક લહેર કરવી હોય તેણે મારા જેમ વ્યાપાર આદરવો અને જેને વ્યાપાર કરવા દીકરી ન હોય તેણે હનુમાન દાદા પાસે જઈ માનતા માનવી કે “ હે હનુમાનદાદા મારે ત્યાં પુત્રને બદલે પુત્રીનો જન્મ થાય તો દરેક વખતે હું તને દશ મણુ તેલ ચડાવીશ ” એટલે હનુમાનદાદા થાશે પ્રસન્ન અને દર વરસે તમારી ઇચ્છા થાશે પરિપુર્ણ.

જગો—

ગાયન ૯.

- “ દેશીલાઇઓ દીકરીઓનું ધન હરજો
“ હુંડી લેખીને નાણું વસુલ કરજો—દેશી
“ વગર મહેનતે ધન મળે—અવો આ વેપાર
“ વગર ભોખમની હુંડીઓ—તુરતની શીકરાય
“ એમ સમજી હુંડીને વસુલ કરજો—હુંડી—દેશીલાઇઓ

પ્રવેશ પાંચમો સમાપ્ત.

(૩૯)

પ્રવેશ છઠો.

“ સ્થળ સાઠ વરસનો બુઢોવર મ્હોટી ધાંમધુમ સહિત લલિતા નામની કન્યાને પરણવા આંચો છે. જનમાં આવેલી જનડીઓ બુઢો વરના “ સારા નરસા ” શબ્દોમાં ગીત ગાય છે. આવા હાસ્ય ભરેલા દેખાવમાં જન મંડળ માંડવા તરફ વિદાય થાય છે.

જનડીઓ—

ગાયન ૧૦.

“ ઠાસા વરતો પરણું પરણું થઈ રહ્યા રે

“ વર તો આંચો છે લાડડીને ઘેર

“ વર તો ડગુ ડગુ કરી ચાલતા રે

“ વરની ઉમ્મર મ્હોટીને હોંશ ઘણી ઘણી રે

“ વરને ખાવી છે માંડવે જઈ ખાંડ

“ વરતો “ સોનાપુર ” ગામના ગરાશીઆરે... ઠાસા

પ્રવેશ છઠો સમાપ્ત.

પ્રવેશ સાતમે.

સ્થળ લગ્નમંડપમાં ખુદ્દા વરરાજા જાન મંડળ સહિત માંડવા વચ્ચે આવી પહોંચ્યા છે. જગાડેલીને રૂ. ૫૦૦૦ પાંચ હજાર ખુટીને લેવા છે એટલે વરરાજાને પોંખતો નથી. વરરાજાને પોંખવામાં ઢીલ થએલી હોવાથી જાનડીઓ નીચે પ્રમાણે ગીત ગાય છે.

જાનડીઓ—

ગાયન ૨૧.

“ વરને પોંખો તમે વહુની માડી રે

“ આઠ્યા તેને લ્યો તમે વધાવી રે.

“ ધરડા વર ઉભા રહી થાકે રે

“ નથી ઉભું રહેવાતું તેનાથી રે

“ માટે જલદી આવો વહુની માડી રે

“ લાડકડા વરને સોંપોને લાડી રે... વરને.

અણુવર—આલો શેઠ વરને જલદી પોંખી લ્યો કારણ કે કન્યાદાનના દાર્ઘ્યમાં ચોઘડીયું બદલાઈ જશે.

જગાડેલી—(સ્વગત) મારો જેટો શું બણે છે હજી ખબર છે કે રૂ. ૫૦૦૦) ખીજ રોકડા લેવા છે.

અણુવર—કેમ શેઠ શું વિચારમાં પડ્યા.

જગોઢેલી—વિચાર તો એજ કે શેઠ રૂપીયા ૫૦૦૦) રોકડા લઈ આવો અને પછી વરને પોંખવાની વાત કરો.

અણુવર—રૂ. ૫૦૦૦ કેવા. એક વખત તો વેશવાળા વખતે રૂ. ૫૦૦૦ આપ્યા છે અને ણીજ આજે માગે છે તે શેના.

જગોઢેલી—શેઠ, વેશવાળના તો વેશવાળમાં ગયા અને આતો લગન વખતે લેવાના હવે સમજ્યા શેઠ.

અણુવર—લગન વખતે લેવાના ઠરાવના રૂ. ૩૦૦) તો તમેને અગાઉથીજ મોકલી આપ્યા છે.

જગોઢેલી—એ રૂ. ૩૦૦ તો ભોજન પ્રસાદીના ખરચના મળ્યા છે.

અણુવર—ત્યારે હમણું રૂ. ૫૦૦૦ માંગે છે તે શી બાબતના.

જગોઢેલી—લગન વખતે ખુટીને લેવાની બાબતના. સમજ્યા મોઢામાં આંગળી નાંખી બોલાવો છે તે શરમ નથી આવતી.

અણુવર—ઓય શરમનું પુંછડુ. એ કાયદો ક્યા દેશનો ઘડી કહાડ્યો.

જગોઢેલી—એ કાયદો અમારા ઘરનો ઘડી કહાડ્યો.

અણુવર—એ કાયદો તમારો કોઈપણ રીતે ચાલવાનો નથી અને અમે તમેને એક પણ પૈસો આપવાના નથી.

જગોઢેલી—અમારા ઘરના પસાર થએલા કાયદા પ્રમાણે પાંચ હજાર રૂપીઆ લીધા શિવાય અમો વરને પોંખવાના નથી અને કન્યાને પરણાવવાના નથી.

અણુવર—સલાહ સંપત્તી કન્યાને પરણાવશે તો ઠીક છે નહીંતર પછી વેશવાળ કરેલી કન્યાને પડતી મુકી અમો ચાલ્યા જશું.

જગોઢેલી—કન્યાને મુકી તમો ચાલ્યા જશો. તો તમારા જેવા બીજા સો જાગશે. કન્યા કુવારી નહી રહે. માટે વધુ ઘટ્ટ બોલતાં વિચાર કરજો.

અણુવર—આવી ખબર અમોને પ્રથમથી હત તો તમારા જેવા નાલાયક માણસ સાથે અમો કદીપણ સંબંધ જોડત નહીં.

જગોઢેલી—તો તમોને કોણ પગે પડવા આવ્યું હતું. તમારે સો વખત ગરજ હતી અને તમે સંબંધ જોડ્યો તેમાં કહી શું સંભળાવો છો. સાઠ વરસના બુદ્ધાને બીજો કોણ તમારો કાકો કન્યા આપતો તો.

અણુવર—તમારે વધારે કંઈપણ બોલવું નહીં.

જગોઢેલી—તો તમારે શુપચુપ પૈસા આપી દેવા.

અણુવર—પૈસા આપવામાં બિલકુલ નહીં આવે.

જગોઢેલી—તો વરને પોંખવામાં બિલકુલ નહીં આવે.

અણુવર—પૈસા અહિં ન હોય તો ક્યાંથી લાવવા,

જગોઢેલી—બધી જનડીઓના દાગીના મારવાડીને ત્યાં
ગીરવી મુકીને લાવવા.

અણુવર—દાગીના સાથે ન લાવ્યા હોય તો.

જગોઢેલી—રૂ. ૫૦૦૦) દેશમાંથી તારમાં મંગાવવા.

અણુવર—તારમાં રૂપીઆ મોકલનાર કોઈ ન હોય તો.

જગોઢેલી—સ્પેસીયલ રેલ ગાડી જોડીને તાકીદે લઈ
આવવા.

અણુવર—પણ અમારી પાસે રૂ. ૫૦૦૦) પુરાન હોય તો.

જગોઢેલી—અધુરા હોય તેની કોઈને ત્યાં ચોરી કરવી.

અણુવર—ચોરી કરવી એ મહા ખરાબ કામ છે.

જગોઢેલી—તો સાહેબ પારકો દીકરીને વહુ કરવી એ પણ
મહા અને મહોટું ખરાબ કામ છે.

અણુવર—અરે ભગવાન આવા નિર્લજ માણસ સાથે કયાં
પાનું પાડયું. ઠીક શેઠ હવે તમે શું કહેવા માંગો છો.

જગોઢેલી—બસ કહેવાનું એટલુંજ કે રૂ. ૫૦૦૦ રોકડા
આપો એટલે વરને પોંખી લઈએ અને કન્યાને પરણાવી તમોને
સોંપી દઈએ.

અણુવર—પણ શેઠ સાહેબ કાંઈતો ઓછા લેવાના કરો.

જગોઢેલી—શું વેચાર બેચાર માંડયો છે. તમે તમારા
મનમાં શું સમજો છો. રૂપીઆ આપવાની સત્તા હોય તો

રૂપીઆ આપો નહીં તો પછી જેવા આવ્યા તેવા મોઢું પોથાલી
ગચ્છતી માપી ચાલ્યા જાઓ. વધુઘટુ બોલશે તો પછી સામે
હું જગોઢેઢી છું હજી તમે મને બરાબર ઓળખતા નથી.

અણુવર—ઠીક ચાલો શેઠ ત્યારે રૂપીઆ ગણી લ્યો.

જગોઢેઢી—હવે કેમ સમજી ગયો ડાઘ માના દીકરા
પેલેથી સમજી ગયો હત તો આ હજારો માણસોમાં મારી
આબરૂની ફજેતી તો ન થાત.

અણુવર ખુદ્દા વર પાસેથી રૂ. ૫૦૦૦ પાંચ હજાર લઈ
જગોઢેઢીને ગણી આપે છે અને જગોઢેઢી ખુશી થતો થતો નીચે
પ્રમાણે ગાયન બોલે છે.

જગોઢેઢી—

ગાયન ૧૨.

“ દીકરીના પૈસા લેવા ઓ ભાઈ,

“ વગર મહેનતની છે આ કમાઈ.

“ સગાઈ વખતે પાંચ લેવા (૨)

“ લગ્ન વખતે બીજા લેવા (૨)

“ દશ હજારનો મેળ પુરો થાય—દીકરીના.

“ એક દીકરી છે અત્યારે

“ બીજી ત્રણ હોય તો ચાર થાયે

“ ચાલીશ હજારની પુંજ કહેવાય—દીકરીના.

જગોઢેલી અણુવરને નાયકાના નાચ કરાવવાની ફરજ પાડે છે. બુઢોવર ધનવાન હોવાથી નાયકાનો નાચ કરાવા અણુવર કબુલ થાય છે નાયકાઓ આવી નિચે પ્રમાણે ગાયનમાં નાચ કરે છે.

નાયકાઓ—

ગાયન ૧૩

“ રસભીના રંગીલા છે નટવર કાન

“ નટવર કાન હીસે સુંદર શ્યામ—રસભીના

“ હું તો તમારી પ્યાસી બની છું

“ તમે અમારા પ્રિતમ થયા છો.

“ પ્રિતમ પ્યાસીની જોડી બની છે અપાર

“ બની છે અપાર શોભે અપરમપાર—રસભીના

“ હું તો તમારી જોગણ બની છું

“ તમે અમારા જોગી થયા છો

“ જોગી જોગણના લોગી થઈ બન્યા છો અસાર

“ બન્યા છો અસાર કયો ખારો છે સંસાર—રસભીના

નાયકાઓનો નાચ પુરો થયા પછી નાયકાઓ ઇનામ લઈ વિદાય થાય છે. ગોર ગોવરધન કન્યાના મા બાપને લગ્ન વીધી કરાવે છે. કન્યા પધારાવાનો સમય થયો છે “ કન્યા પધારાવો સાવધાન ” કહી ગોર ગોવરધન બુમની ગર્જના કરી રહ્યો છતાં કન્યા હાજર થતી નથી. એટલે

જગોઢેલી પોતાના પત્ની હરખખાઈને કન્યાને બોલાવા મોકલે છે. હરખખાઈ પાછાં આવે છે અને કહે છે કે લલિતા મારાથી સમજતી નથી. અને બોલે છે કે હું ડોસાવરને પરણવાની નથી. આ બાબત સાંભળી જગોઢેલી ઘણુંજ ક્રોધમાં આવે છે અને લલિતાને તેડવા જાય છે. લલિતા લગ્નમંડપમાં હાજર થાય છે અને મર્યાદા છોડી પોતાના પીતા સમક્ષ નિચે પ્રમથ્ણે બોલે છે.

લલિતા—પીતાજી પીતાજી તમે મને શું કરવા ચાહો છો તે હું કંઈ પણ સમજી શકતી નથી.

જગો—બાપુ બેટા દીકરી હું તારા લગ્ન કરવા ચાહું છું.

લલિતા—કેની સાથે.

જગો—આ તારા વર સાથે.

લલિતા—પીતાજી પીતાજીએ સાઠવરસનો ડોસો મારા બાપ થાયછે બાપ અને દીકરીની સગાઈમાં મહા લયંકર પાપ થાય છે.

જગો—અરે અંડાળ છોકરી તું આ શું બોલે છે પાપ થાય કે પુન્ય થાય તેની મને દરકાર નથી અને તને આ ડોસા સાથે પરણાવ્યા સિવાઈ હું રહેનાર નથી ગોર ગોવરધન શું જોઈ રહ્યો છો આજે લગ્ન મંડપમાં આપણી બનેની ફજેતી થઈ ચુકી છે. માટે પકડ લલિતાને અને જોર જીલમથી લગ્ન વીધી પુરી કર-હું જોઉં છું કે લલિતા કેમ પરણતી નથી.

ગોર ગોવરધન લલિતાનો એક હાથ પકડે છે અને બીજો હાથ જગો ઢેલી પકડે છે અને જોર જીલમથી લલિતાને જમીન-

પરથી ઢરડીને છેડા છેડી વરસાથે બાંધવા લઈ જાય છે આ મહાન લયંકર ત્રાસથી લલિતા ગભરાયછે મુંજયછે આંખમાંથી આસુ ચાલ્યા જાયછે અને હૃદય લેલક ત્રાસદાયક શબ્દો સહિત કલ્પાંત કરતી કરતી પોતાના ભાઈ પ્રાણુલાલને સંભારેછે.

લલિતા—અરે પ્રભુ પ્રભુ તે આ શું જીલમ કર્યો અરે ભાઈ પ્રાણુલાલ પ્રાણુલાલ શું તને પત્ર પહોંચ્યો નથી કે તને તારી બેન પર જરા પણ લાગણી નથી અરેરે મારી જીંદગી એળે જાયછે. મારી જીંદગીનું આજે સત્યા નાશ વળી જાય છે અરે કોઈ મારી મદદે આવો અરે કોઈ મને બચાવો બચાવો અરે ભાઈ પ્રાણુલાલ—પ્રાણુલાલ તું અત્યારે મારા દુઃખના સમયમાં ક્યાં સંતાઈ રહ્યો છો.

લલિતાએ અનહદ કલ્પાંત કરવા છતાં પણ પૈસાના લોભમાં લોભાઈ ગએલા ચંડાળ જગાઢેલીને ત્યાં હુરામી દલાલ ગોર ગોવરધનને જરા પણ દયા આવતી નથી અને વધારે ક્રોધમાં આવી લલિતા ઉપર મજાન જીલમ ગુજારે છે અને લલિતાને પકડી રાખી બુઢાવર સાથે છેડાછેડી બાધતાં બાધતાં ઉતાવળે ઉતાવળે લગ્ન વીધીના શબ્દોનો પોકાર ગોર ગોવર-ધન કરી રહ્યો છે. લલિતા અકળાય છે. આંખે અંધારા આવે છે. પોતાનો કાંઈપણ ઉપાય ચાલ્યો નહીં એટલે પથ્થરના પુતળાની માફક વર પાસે શુન્ય હૃદયથી ચુપ છતાં પણ અકળાતી અકળાતી બેઠી છે એટલામાં પ્રભુની કૃપાથી લલિતાનો ભાઈ પ્રાણુલાલ ઉશ્કેરાએલ ચહેરે હાજર થાય છે, પ્રાણુલાલ—અફસોસ પીતાજી આ શું છે તોફાન

પોતાના ભાઈ પ્રાણુલાલનું મુખ દર્શન થતાં લલિતા હર્ષમાં અને ઉમંગમાં આવી જઈ એક દમ ઉભી થઈ “ કોણુ મારો બહાલો ભાઈ પ્રાણુલાલ ” એમ કહી પ્રાણુલાલની ડોકે બાધી પડેછે અને પ્રાણુલાલ પોતાની બહેન લલિતાને અત્યંત રનેહ પુર્વક ભેટે છે લગ્ન મંડપમાં બુઢ્ઢા વર ને જોઈને એક દમ ગુસ્સે થાય છે અને નિચે પ્રમાણે પોતાના પીતાને સમજાવવાની કોશીશ કરે છે.

પ્રાણુલાલ—પીતાજી પીતાજી આ શું છે ભવાઈ બહેન લલિતાની તમે કોની સાથે કરોછો સગાઈ.

જગોદેવી—આ તારા બનેવી સાથે કડં છું સગાઈ તેમાં ઉછાછળો થઈ પુછે છે શું ભાઈ.

પ્રાણુલાલ—આ સામે ઉભેલો મરણને ક્રીનારે પહોંચેલો સાઠ વરસનો બુઢ્ઢાણુજી એ શું મારો બનેવી. નર્કના દરબારમાંથી મોકલેલું ચમદુતનું ઘરાક. એ શું બહેન લલિતાનો પતિ થશે. અફસોસ અફસોસ અરે પીતાજી પીતાજી તમે તો આજે સત્યાનાશ વાળી નાખ્યું છે.

જગોદેવી—દીકરા રૂ. ૧૦૦૦૦ રોકડા લીધા છે તેમાં સત્યાનાશ શું વાળ્યું છે.

પ્રાણુલાલ—અરે પિતાજી રૂ. ૧૦૦૦૦ રોકડા લેતાં અરે કન્યા વિક્રયરૂપો કૂર કૃત્ય કરવા જતાં અરે કન્યા વિક્રય

નામના ખાંપના પોટલા બાંધવા જતાં આ તમારા દુષ્ટ ચંડાળ અને અભાગી દેહનો અંત કેમ ન આવ્યો.

જગોદેહી—પ્રાણુલાલ પ્રાણુલાલ વધુ બોલતી તારી જીભને અટકાવ કારણ કે આ બાબતમાં તારો મોટો લાભ સમાચેલો છે.

પ્રાણુલાલ—મારો લાભ પીતાજી મારો લાભ એટલે શું.

જગોદેહી—એટલે એ કે જો સાંભળ-જાણે તું તો તારા લક્ષ્યાધિપતિ મિત્રની મદદથી તારા મિત્રની જ્ઞેનને પરણી સુખી થયો પણ તું જાણે છે કે આપણી જ્ઞાતીમાં જેમ દીકરીના રૂપીઆ લઈએ છીએ તેમ દીકરાના રૂપીઆ દેવા પડે છે માટે તને ઈચ્છા થાશે છોકરા થાશે તેને વરાવવા પરણાવવા તારી મા મરી જશે હું મરીશ તેનો દહાડો કરવો વીગેરે તારેજ આ રૂપીઆ ઉપયોગના છે. મારે કાંઈ છાતીએ ગાંસડો બાંધી લઈ જવો નથી. માટે આ બધું તારાજ લાભને માટે મહેનત કરે છું સમજ્યોના.

પ્રાણુલાલ—આહા આ હું શું સાંભળું છું. અરે ગાય જેવી નિરખરાધી બાળકીને દુઃખના દરિઆમાં ડુબાડી દઈ અરે તેની સુવર્ણમય સુખી જીંદગીને અઘોર સંકટના બાબોચીઆમાં રગદોળી નાંખી તેનાં વેચાણ તરિકે લીધેલા લોહીના પૈસાથી પોતાના પુત્રને પરણાવવાની ઇચ્છા રાખનાર તમારા જેવા ઘાતકી પિતાઓને લાખો ફીટકાર છે.

જગોઢેલી—પ્રાણુલાલ એમ સમજવામાં તારી મોટી ભૂલ થાય છે. કારણ કે આપણી જ્ઞાતિમાં જ્ઞેનના પૈસાથી કેટલાએક લાઇઓ પરણ્યા છે ને હજી પણ પરણતા આવે છે.

પ્રાણુલાલ—આહા એકજ માતાના ઉદરમાંથી જન્મ પામેલા લાઇ અને જ્ઞેન,—અને તે પોતાની જ્ઞાલામાં જ્ઞાલી બેનને સાઠ વરસના ડોસા સાથે પરણાવી દઇ ગાય જેવી ગરી બડી જ્ઞેનનું જાહેર વેચાણ કરી લીધેલા પૈસાથી પરણવાની અભીલાષા રાખનાર નફ્ટ, નિર્લજ, દુષ્ટ, કલંકીત, બાયલા લાઇઓને કરોડો ધિક્કાર છે, ફીટકાર છે.

પિતાણ પિતાણ.

“કન્યા વિક્રય જે કરે ધન લઇ ધિક્કાર તો તેને ધરો,

“ધનને લોભે વર ના જીએ એ પાપી પુરો ખરો.

“દ્રવ્ય લઇને દીકરીનો જે સ્વાર્થ સાધે નહીં,

“તે અધમ પાપી નર્કનો છે નક્કી અધિકારી સહી.

જગોઢેલી—અરે છોકરા તારા આપદાદાઓ તો દીકરીના અને જ્ઞેનના પૈસા લઇ લઇને થાકી ગયા અને આજ તું મારે પેટ પડ્યો છે એટલે બહુ હુશીયાર થઇ ગયો કેમ ?

પ્રાણુલાલ—શું આપદાદાઓએ દીકરીઓના તથા જ્ઞેનોના પૈસા લીધા હોય તેથી પુત્રે પણ પૈસા લેવા આપદાદાએ હરામીપણું કર્યું હોય તેથી શું પુત્રે હરામીપણું કરવું આપદાદા મૂર્ખ, અડબંગ બ્યસની, જીગારી, બ્યભીચારી, ચોર, વિગેરે અનેક દુર્ગુણોથી ભરપુર હોય તેથી શું પુત્રે પણ તેવું

વર્તન આદરવું નહિ. નહિ. પિતાજી નહીં બાપદાદા હલકી ચાલના હોય તો પુત્રએ એ ચાલ સુધારવા પ્રયત્ન કરવો. છતાં ન સુધરે તો તેવા હરામી પિતાને બહેરમાં લાવી બને તેટલા ખાસડાનો માર મારી સુધારવો એજ પવિત્ર પુત્રોનો પવિત્ર ધર્મ છે.

જગોદેહી—અરે દીકરા તું બોલતાં એકદમ વધી ન બા. આ હબરો માણસોમાં મારી આબરૂ પર પાણી ના ફેરવ.

પ્રાણુલાલ—પિતાજી જ્યારે આબરૂની અને નાકની દરકાર હતી ત્યારે આ સામે ઉભેલા સ્મશાનમાં જવામાટે બાપજીની શોધ કરવા આવેલા મુડદા સાથે બહેનનું વેશ-વાળ કરવા જતાં વિચાર નહોતો આવ્યો. પિતાજી હજુ પણ આબરૂની અને નાકની દરકાર હોય તો આ સામે ઉભેલા શબને રજા આપો અને લીધેલા પૈસા પાછા આપી બહેનને કંઈ લાયક વર સાથે પરણાવો.

જગોદેહી—પ્રાણુલાલ પ્રાણુલાલ એ કદી પણ બની શકનાર નથી.

પ્રાણુલાલ—પિતાજી નહિ બની શકનાર બનાવવું પડશે અને જો નહિ બને તો તેનું મોટું ભયંકર વિપરીત પરીણામ આવશે.

ગોવરધન—ભાઈ પ્રાણુલાલ તું સમજી થઈ તારા બાપની સામે થાય તે ઠીક ગણાય નહીં. તારો બાપ જે કંઈ કરતા હશે તે બ્યાજખી જ કરતા હશે.

પ્રાણુલાલ—ચુપ રે ચંડાળ નિરાધાર અબળાઓના લોહીના હલાલ ગોર ગોવરધન દુરથી વાત કર. અરે નફ્ટ, નિર્લજ, દુષ્ટ તને તારૂં પાપી પેટ ભરવા માટે કાંઈપણ ધંધો સુઝતો નથી કે અનેક રંક અબળાઓના ભવ લગાડી તું તારો ભવ સુધારવા માંગે છે. પણ ચંડાળ પાપી તેમ કર્યાથી તારો ભવ કદી પણ સુધરવાનો નથી. કુમળી કન્યાઓના નિસાસાથી તારો દીકરો મરી જતાં તું વાંજીઓ થઈશ. જમાઈ મરતાં જીવાન દીકરીનો રંડાપો ભેઈશ. કાળાં ધોળાં કરી હબરો રૂંધીઆ ખરચી મેળવેલી બાઈડી મરી જતાં તું કુતરાની માફક રખડી, રઝળી વગર મોતે મરી જઈશ. પણ પાપી તને ક્યાંથી સારૂં સુજે. વગર મહેનતે મળતું ધન તું કેમ જતું કરે.

“ વેપારી વેપાર કરે સતર આનાનો,

“ પાલી રળશે માંડ સટો કરશે દાણાનો;

“ સોનું વેચી સરાફ પરાણે પૈસો રળશે,

“ આખો દીન મજૂર રહીને પેટજ ભરશે.

“ ઓછી મેહનતથી મળે ધંધો કયે કલાલને,

“ સાવ સુદત બબ્બુ મળે દીકરીના જ હલાલને.

જગોદેહી—પ્રાણુલાલ આ બાબતની વચમાં પડવાનું તારે જરા પણ કારણ નથી. મારી પુત્રીનું હું ગમે તેમ કરવાને સતાવાન છું કારણ કે તારી યેનનો અને તારો હું પિતા છું.

પ્રાણુલાલ—તું પિતા છે. નહીં નહીં તું પિતા નથી. પણ પ્રબનો ગયા ભવનો કોઈ ધાતકી શત્રુ છે. અરે જે

પારાધી કે જે કસાઈ કહેવાય છે, તે પણ પારકા જીવની હિંસા કરી તેનું લોહી પીયે છે. પણ પોતાના ઉદરમાંથી જન્મ પામેલા પ્યારાં બચ્ચાંઓનું તો સદાને માટે રક્ષણ કરે છે.

જગોદેહી—અરે હરામી છોકરા તું મારાથી વિરૂદ્ધ થઈ જાનમાં આવેલા માણસોમાં મારી બદબોઈ કરવા બેઠો છે પણ યાદ રાખજે કે પાછળથી તને બહુ પસ્તાવાનો વખત આવશે બસ જા તું હમણાંને હમણાંજ મારા ઘરમાંથી નીકળી ચાલ્યો જા.

પ્રાણુલાલ—પિતાજી જે ઘરમાં કન્યાવિક્રયરૂપી કર પૈસાનો જન્મ થયો છે અરે જે ઘરમાં દીકરીના રક્તનો લોહીનો પૈસો પ્રાપ્ત થયો છે તો તે ઘરનું અન્ન અને જળ આજથી મારે હરામ થઈ ચુક્યું છે. માટે પિતાજી તોરણે આવેલા વરને રબા આપો એટલે હું પણ અહીંથી ચાલ્યો જાઉં.

જગોદેહી—તોરણે આવેલા વરને તો હું તારી બેન સાથે પરણાવીનેજ મોકલીશ.

પ્રાણુલાલ—તું બેનને પરણાવીને મોકલીશ તો બેનને પરણ્યાગ્યા પહેલાં તારૂં ખુન કરીશ. પણ વહાલી બેન લલીતાને બચાવીશ, બચાવીશ, અને બચાવીશ.

જગોદેહી—શું તારા બાપને ઘરે રાજ આવી ગયું છે કે તું મને મારી નાંખીશ હમણાંજ સીપાઈને બોલાવું છું અને તને પકડાવી દઉં છું અને પછી હું જોઉં છું કે તું મારૂં કેમ ખુન કરીશ.

પ્રાણુલાલ—અરે સિપાઈને બોલાવવા ન્હાસી જનાર બાયલા પિતા મને પકડાવ્યા પહેલાંજ તને નર્કનો અધિકારી બનાવી દઉં છે.

“ અરે ફૂરીના ફૂરી પિતા અફૂરી,
 “ વેચી બાળાને તું બન્યો પ્રૌઢ સુરી;
 “ લઈ પુત્રીના પૈસાથી સુખ માણે,
 “ કરૂં ખુન તારૂં હવે આજ ટાણે.

હરખ—હં હં પ્રાણુલાલ સખુર તારા પિતા પર એકદમ જીલમ ન કર.

પ્રાણુલાલ—માતા માતા મને છોડી દે. મારા દુષ્ટ પિતાને ઠાર કરી મારી ંહાલામાં ંહાલી ગાય જેવી ગરીબડી બેનને બચાવા દે.

હરખ—પ્રાણુલાલ પ્રાણુલાલ, તું જો મારા પેટનોજ પુત્ર હો, મેં તારો નવ માસ ભાર જીવ્યો એ સફળ કરવા માંગતો હો તો અત્યારે એક શબ્દ પણ બોલ્યા શિવાય તું તારા પિતાને છોડી દે.

પ્રાણુલાલ—હાય અફસોસ—આહા માયાના મોહમાં માણસો મોહાઈ જઈ કેવા અકૃત્ય કૃત્યો કરે છે. તેનો દાખલો આજે હું મારે પોતાને ઘરેજ નજરોનજર જોઉં છું. અરે પિતા એ દુષ્ટ પિતા તું દશ હજાર રૂપીઆના લોભમાં લોભાઈ જઈ બહેનની આખી જીંદગીની ધુણધાણી કરી નાંખે છે પણ એકસ યાદ રાખજે કે,

(૫૫)

“ હરામી પૈસો હરામમાં હરામ થઈ ચાલ્યો જશે,
 “ હકનો પૈસો જે હશે તે પણ હરામી થઈ જશે.
 “ માટે સમજ સજ્જનો આ ક્ષંદમાં પડશો નહીં,
 “ પુત્રી વેચી પૈસા લેતાં મુખ કદી જોશો નહીં.

આ દુષ્ટ પિતા હવે હું જાઉં છું. આ તારું ઘાતકી
 ઘર સદાને માટે છોડું છું. પણ તું યાદ રાખજે કે આ
 હરામી પૈસાના જન્મથી તારી જીવતી જીવગીમાં જીવડા
 પડશે. અને તે દુઃખથી ભરેલા જીવડા તને રોમે રોમે
 પ્રગટી નીકળશે તને મરતી વખતે આપણુ પણ નહીં મળે.
 તારા દુષ્ટ જીવને કદાચ પરમાત્માના દરબારમાં ઊભા રહેવાની
 જગ્યા મળશે, તો છેવટમાં મંહાન ભયંકર દેખાતી નર્કની
 ઉંડી ખાઈ કે જેની અંદર તારી દશાને પામેલા હજારો લાખો
 અને કરોડો કીડાઓ ખદખદતા હશે, તેમાં તને બળાત્કાર કરી
 હોમી દેશે. માટે હજુ પણ કોઈપણ રીતે બચાય તો બચી
 જજે અને ઈશ્વર તરફથી મોંઘામાં મોંઘી કીમ્મતે મળેલો મનુષ્ય
 અવતાર સુધારી સફળ કરજે.

લલિતા:—અરે ભાઈ ભાઈ, તારી નિરાધાર અને નાની
 બહેનને ટળવળતી મુકી ક્યાં ચાલતો થાય છે? ના ભાઈ ના
 હું તને નહીં જવા દઉં તું ગયા પછી મને કાનો આધાર?

લલિતા—

ગાયન ૧૪.

મુજને તજી નહીં જા બહાલા તું વીરા,
 બહેન મન વીરા છે અમુલ્ય હીરા;

ટળવળતી મુકી ચાલ્યો તું વીરા--મુજને.

દુષ્ટ પિતાથી હું અકળાઉં,

વૃદ્ધ પતીના લયથી મુંઝાઉં;

તેમાંથી તું બચાવી લે વીરા--મુજને.

પ્રાણુલાલ--બહેન બહેન, હવે મને રોકવાનું ન કર. કારણ કે મારો જીવ બહુજ ગલરાય છે. તારા પર પડતી વિપત્તિના વિચારથી મારું ચિત્ત ઠેકાણે નથી રહેતું. માટે હવે મને આ પાપી ઘરમાંથી જવા દે મારે આજથી આ ઘરનું અન્ન પાણી હરામ થઈ ચુક્યું છે. અરે દુષ્ટ કૃત્ય કરનાર માતાપિતા તમને તમારી પ્રજા પર જરા પણ દયા નથી આવતી અરે દીકરીના પૈસામાં અધ બની તમે તમારા જીવાંન દીકરાને પણ ઘરમાંથી કહાડી મુકો છો. ધિક્કાર છે. તમારા જેવા હરામી માતાપિતાને અરે પ્રભુ પ્રભુ, તારે જન્મ આપવો હતો તો આવા નીચ હરામી માતાપિતાને ત્યાં શા માટે જન્મ આપ્યો. બહેન બહેન, મને હવે આ ઘાતકી ઘરમાંથી જવા દે.

લલિતા--ના ભાઈ ના હું તને હવે નહીં જવા દઉં. તારે જવું હોય તો તું મને મારી નાંખી મારા દેહનો અંત લાવ. મારા અભાગી શરીરના લોહીની નદીઓ ચલાવ. હું આ ખુદાને કદીપણ પરજીનાર નથી, અને અહીંથી હું તને ક્યાંય પણ જવા દેનાર નથી.

પ્રાણુલાલ--બેન લલિતા શાંત થા. તારું દુઃખ મારાથી જોઈ શકાતું નથી. તારી દયાજનક સ્થિતિનું અવલોકન મારાથી થઈ શકતું નથી. પિતાજી પિતાજી, અમે

બન્ને લાઈ બહેનના સકળ શિરોમણી, મુગટમણી, તીર્થસ્વરૂપ પુન્ય પિતાશ્રી દયા કરી ક્ષમા કરો. જુઓ જુઓ, બહેન લલીતાની અત્યારે કેવી દયાપાત્ર હાલત દેખાય છે. જુઓ જુઓ, બહેન લલિતાનું આખું કોમળ શરીર ધ્રુજે છે. તેની આંખમાંથી આસુની નદીઓ ચાલી રહી છે. પિતાજી પિતાજી, આ દયાજનક બનાવ જોઈ સૂર્ય ચંદ્ર આકાશમાંના તમામ દેવતાઓ તમોને કંઈપણ શિખામણ આપતા હોય એમ દિન-વંદનથી તમારા મુખ સામું નિહાળી રહ્યા છે. જુઓ આ પવિત્ર ધરતી માતા આ દયાજનક બનાવ જોઈ તમોને દયા લાવવા નમ્રતાપૂર્વક લલામણ કરી રહી છે. માટે દયા કરો, ઈશ્વરનો ડર રાખી આ દુષ્ટ ઈચ્છા તણ દો. ગાય જેવી ગરીબડી બહેનને કોઈ લાયક વર સાથે પરણાવો. બહેનને આશીર્વાદ મેળવી સુખમાં જીવંતી ગુજારો. ઈશ્વર તમારું સદાને માટે કલ્યાણ કરશે.

જગોઢેલી—બસ પ્રાણુલાલ હું તારું કંઈ પણ સાંભળવા માંગતો નથી.

પ્રાણુલાલ—પિતાજી કોપ ન કરો. પ્રજા પર અમીદારીની વૃષ્ટી કરો. પિતાજી, જ્યારે બહેન લલિતા બાળક હતી ત્યારે તમે કેવો બહાલ બતાવતા હતા. કેવા કેવા પ્રકારના લાડ લડાવતા હતા તે સર્વ અત્યારે યાદ લાવો. હું આપના શરણમાં મારું મસ્તક નમાવી બે હાથ જોડી વિનંતી કરું છું કે બહાલામાં બહાલી બેન લલીતાની જીવંતીને બચાવો, બચાવો.

જગોઢેઢી--બસ, બસ. તારા આવી રીતના કકળાટની મને કંઈપણ અસર થનાર નથી અને હું મારા કરેલા નિશ્ચયથી કદી પણ ફરનાર નથી.

પ્રાણુલાલ--ઓ પ્રભુ પ્રભુ, તારા દરબારમાં આ શું અન્યાય છે કે રંક અબળાઓની જીંદગી માથે પાણી ફેરવવા મથી રહ્યો છે.

પ્રાણુલાલ—

ગાયન ૧૫.

ઓ દુષ્ટ પિતા દીકરી વેચી ધન લેવું ધારમાં,
દઈ ડોસાને તું રંડાપો આપ ન કન્યાદાનમાં.

(૧)

તને રૂવે રૂવે કીડા પડશે,
તારી છાતીપર જમડા ચડશે;
ધગ ધગતે ખીલે ધાબડશે--ઓ દુષ્ટ

(૨)

આ હરામી પૈસો નહીં રહેશે,
ધરમાંથી ખાવાનું ટળશે;
નખોદ જશે શ્રાપો મળશે--ઓ દુષ્ટ

(૩)

તારા હાથ પગોજ પડ્યા સાગી,
જેથી જટ કમાણી આ જાગી;
લે પાપી હવે મૃત્યુ માગી--ઓ દુષ્ટ

(૪)

વિષ પાવું હતું ગળથુલીમાં,

કે મરી, નહીં શીળી ઓરીમાં;

પણ આતો સંકટની સીમા—ઓ દુષ્ટ૦

જગોદેહી—બસ, બસ, પ્રાણુલાલ તારી શીખામણથી મને જરા પણ દયા આવનાર નથી. તારા દયા બતાવનારા વાકયોની મને જરા પણ અસર થનાર નથી.

પ્રાણુલાલ—બહેન બહેન, હવે હું તદ્દન લાચાર થઈ ગયો છું. હવે મારો એકપણ ઉપાય નથી. આ દુષ્ટ પિતાને મારે કેમ સમજાવવો તેવા શબ્દો હવે મને મળી શકતા નથી.

લલિતા—ભાઈ, ભાઈ, તું આ શું કહે છે પુરૂષ જેવો પુરૂષ છતાં આવા નિર્માલ્ય અને ખાયલા જેવા શબ્દો કેમ બોલે છે. જો તું લાચારજ થઈ ગયો છે તો લે, લે. આ મારા હાથની ચુડીયું અને બંગડી તું પહેર. અને તારા માથાનું છત્ર મારે શીરે મુક અને પછી હાથમાં એક કટાર આપી જો કે આ સામે ઉભેલો દુષ્ટ અને ચંડાળ પિતા દુનીયામાં કેમ જીવતો રહે છે. ઓ પ્રભુ, પ્રભુ, સહાય થાઓ, સહાય થાઓ.

પ્રાણુલાલ—આહા આ શું જોઉં છું. થોડાક વખતમાં મારા શરીરમાં કેટલો બધો ફેરફાર થએલો જણાય છે. આ જગત અત્યારે મારે મન શુન્ય લાસે છે. બહેન, બહેન. લલિતા હવે તું લેશ માત્ર પણ ગભરા નહીં. હિંમત રાખી સાવધ થા. તારી જીંદગી સુધારવાને ખાતર આ દુનીયામાં આજે આ તારો ભાઈ નથી. કાં તો આ સામે ઉભેલો રા-

ક્ષસી પિતા નથી અથવા તો પિતા અને પુત્ર બંનેમાંથી આજે કોઈ નથી. બોલ, બોલ. ઓ ચંડાળ પિતા બોલ. હવે તને છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રશ્ન પુછવામાં આવે છે કે, તું તારી જીવન-ગીનો લોગ આપવા રહાય છે કે બહેન લલિતાની જીવન-સુધારવા રહાય છે.

જગોદેહી—ઓ નફ્ટ છેકરા. હું પણ હવે તને છેલ્લામાં છેલ્લો ખુલાસો આપું છું કે લલિતાને આ ડોસા સાથે ચોક્કસ પરણવા આહું છું.

પ્રાણુલાલ—નહીં, નહીં, નહીં. ઓ ચંડાળ પિતા નહીં, એ કદી પણ બની શકનાર નથી આ સામેના ડોસા સાથે લલિતા કદી પણ પરણનાર નથી.

જગોદેહી—એ ડોસાની સાથે જ્યારે લલિતાને હું પરણાવીશ ત્યારે હવે મારા અંતરને શાંતી થશે. હું જોઉં છું કે હવે લલિતા કેમ પરણનાર નથી.

પ્રાણુલાલ—દુર રહે, દુર રહે, ચંડાળ દુર રહે. જ્યાં સુધી આ પ્રાણુલાલના શરીરમાં પ્રાણુ છે, આ પવિત્ર ધરતી પર ચાલવાની શક્તિ છે ત્યાં સુધી મારી જીવન-લલિતાનું આ દુનીઆમાં જોઉં છું કે નામ કોણુ લઈ શકનાર છે

જગોદેહી—લલિતાનું નામ લેનાર, લલિતાને ડોસા સાથે પરણાવનાર આ તારી સામે ઉમેલો તારો તથા તારી બહેનનો બાપ છે.

પ્રાણુલાલ—ઓ ચંડાળ હસંમી તું બાપ નથી, પરંતુ
ગરીબડી પ્રજાની આખી જીંદગીનું સત્યાનાશ વાળનાર છે.
અરે ગાય જેવી ગરીબડી દીકરીની નિર્દોષ ગરદન પર ઝેરી
છુરી ચલાવનાર તું કોઈ નીચ હરામી ચંડાળ કસાઈ છે.

જગોદેહી—હા હા, કસાઈ છું, કસાઈ છું. દીકરીના પૈસા
લેવામાં જ મારી જીંદગીની લલાઈ માનું છું.

પ્રાણુલાલ—તું દીકરીના પૈસા લેવામાં જ તારી જીંદગીની
લલાઈ માને છે. તો હું તારા જેવા કન્યાવિક્રય કરનારા ચંડાળ
પિતાનું પુન કરી બહેનની જીંદગી સુધારવામાં જ મારી આખી
જીંદગીની સાચી સગાઈ સમજું છું.

જગોદેહી—પ્રાણુલાલ, પ્રાણુલાલ. તારો બકવાદ હવે એક-
દમ બંધ કર. હું જોઉં છું કે હવે તું મારું કેમ પુન કરે છે.
ચાલ ચાલ ઓ છોકરી આગળ થઈ જા.

પ્રાણુલાલ—ફરથી વાત કર. ઓ ચંડાળ તું ફરથી વાત
કર.

“ નીચના નીચ તું દુર્ભાગી;

“ મર્યો કાળના મુખમાં તું અભાગી.

“ મસ્તાન થઈ કાળમાં તું બકે છે;

“ નથી જાણતો કાળ તુજને દમે છે.

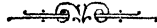
“ કાળ તારો જશે કાળ થઈને;

“ જીવ તારો જશે જીવ લઈને.

“ ફૂરી દેહ તારાને સ્વાધીન કરીને;

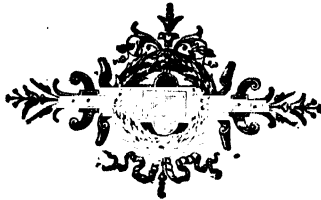
“ કફે ખુન તારું હવે ફૂર થઇને.

ખુમની ગજના—પકડો પકડો પકડો સીપાઈ સીપાઈ
સીપાઈ ખુન ખુન ખુન.

પ્રાણલાલ—પોતાના પાપો પિતાનું ક્રોધાવેશમાં ખુન
કરે છે, જગોદેવી મૃત્યુને શરણ થાય છે સરકારી પોલીસ
આવી પહોંચે છે, ખુન કરનાર પ્રાણલાલને પકડી કેદ કરે છે.
આવા કમકમાટ ભરેલા દેખાવમાં સાતમે પ્રવેશ સમાપ્ત
થાય છે.

પ્રવેશ સાતમે સમાપ્ત.

પ્રવેશ; આઠમો.

સ્થળ—કેદ કરેલા પ્રાણુલાલને પોલીશ બંદોબસ્ત સહિત હાઇકોર્ટમાં લઈ જાય છે. અફસોસ અને નિરાશ થએલો પ્રાણુલાલ નીચે પ્રમાણે ગાયન બોલતો હાઇકોર્ટમાં હાજર થવા વિદાય થાય છે.

ગાયન ૧૬.

પ્રાણુલાલ—

“ કન્યાવિક્રય કરનારો રે છતી આંખે અધાપો લઈ,

“ પુત્રીના પૈસા લેનારો.....રે છતીં

“ પ્યારી પુત્રીનું સગપણ કરતાં ન સારું નરમું ગણનારો,

“ મરણ ક્રીનારે પહોંચેલા ડોસા સાથે ફેરા ફેરાવનારો...રે છતીં

“ માયાના મોહમાં મોહાઈ જઈને કસાઈનું કામ કરનારો,

“ મડાની સાથે મીઠાળ બાંધી બાળ રંડાપો જોનારો...રે છતીં

“ કન્યાવિક્રયં.....

પ્રાણુલાલ—આહા પ્રભુની કેવી પ્રબળ કળા છે, કે જે કળાનો પાર કોઈ પણ મનુષ્યો પામી શકતાં નથી. મન શું ધારે છે તો ઈશ્વર શું કરે છે ખરેખર લખ્યા લલાટે લેખ વિધિના કોઈ પણ રીતે મિથ્યા થઈ શકતા નથી.

ગાયન ૧૭.

પ્રાણુલાલ—

“ લખ્યા જે લેખ લલાટે રે નહીં મિથ્યા થશે રે,

“ સુર્યવંશી સત્યવાદી હરીશ્ચંદ્ર ગણાય;

(૬૪)

- “ નીચ ઘેર મજૂરી કરતાં પાપી પેટ ભરાય,
‘ વિધિની કૃતી ગતી ન કળાય (૨) લખ્યાં
“ પૂર્ણ પ્રતાપી પુણ્યશાળી પાન્ડવો કહેવાય,
“ ભાગ્યહીને રાજ તણને જંગલ ગોથાં ખાય....વિધિની
“ મન ધારે કે હું કરું ને કરવાવાળો કાય,
“ આદર્યા અધવચ રહે ને પ્રભુ કરે તે થાય...વિધિની
“ લખ્યા જે લેખ લલાટે રે;

પ્રવેશ આઠમો સમાપ્ત.

પ્રવેશ નવમો.

સ્થળ—હાઈકોર્ટમાં પ્રાણુલાલને સિપાઈઓ હાજર કરે છે, કેદી તરીકે પ્રાણુલાલને પાંજરામાં ઉભો રાખે છે. આ વખતે બારીસ્ટરો, વકીલો હાજર થયા છે આ કેસનું પરિણામ જાણવાની ઈચ્છાથી કેટલાએક શહેરના માણસો પણ હાજર થયા છે. કોર્ટનો ટાઈમ થતાં ન્યાયાધિશ સાહેબ પધારે છે અને નીચે પ્રમાણે ખુનના કેસનો ચુકાદો આપે છે.

સિપાઈ—નામદાર ગુન્હેગારકુ આપકી હજુરમે' રજુ કીયા હે.

ન્યાયાધિશ—ગુન્હેગારકુ બંધનસે મુક્ત કરો.

સિપાઈ—જયસા આપ નામદારકા હુકમ.

ન્યાયાધિશ—કેમ રે જુવાન ત્હારું નામ શું.

પ્રાણુલાલ—મારું નામ પ્રાણુલાલ.

ન્યાયાધિશ—ખુન તે' કર્યું છે.

પ્રાણુલાલ—હા સાહેબ.

ન્યાયાધિશ—મરનાર તારે કાંઈ સંબંધમાં થાય છે.

પ્રાણુલાલ—મરનાર મને જન્મ આપનાર મ્હારો પિતા થાય છે.

ન્યાયાધિશ—અફસોસ પિતાનું ખુન કરનાર તું કોઈ નાદાન અને તરકટી પુરૂષ જણાય છે, આ બાબતમાં તને જેટલી સજા આપવામાં આવે તેટલી ઓછી છે.

પ્રાણુલાલ—ધર્મ આસન પરની પવિત્ર જગ્યા પર બિરાજનારા મારા માનવંતા ન્યાયાધિશ સાહેબ, તથા આજે હાઈકોર્ટમાં પધારેલા સમગ્ર સદ્ગૃહસ્થોને હું બે હાથ જોડી વિનંતિ કરું છું કે મારો પિતા મુંબઈ નગરી જેવી એક સુધરેલી નગરીનો રહીશ છે. પરંતુ અવિદ્યાના અને અજ્ઞાનતાના સંસ્કારે કરીને દસ હજાર રૂપીઆના લોભમાં લોભાઈ જઈ મારી ન્હાનામાં ન્હાની બહેનને સાઠ વરસના બુઢાની સાથે પરણાવવા તૈયાર થયો. મરણને કીનારે પહોંચેલા સાઠ વરસના બુઢા સાથે મારી બહેનને નહીં પરણાવવા મેં ઘણીજ કોશીશ કરી. મારામાં જેટલી સમજાવવાની શક્તિ હતી તેટલી શક્તિથી મેં મારા પિતાને સમજાવતી આપી છતાં પણ આ હડહડતા કળીકળમાં “ મહાદેવી માયાલક્ષ્મી ” ના તેજમાં છતી આંખે આંધળો થએલો મારો દુષ્ટ પિતા કોઈ પણ રીતે નહીં સમજતાં મારી બહેનને બળાત્કારે પરણાવવા તૈયાર થયો. ત્યારે મારા માનવંતા ન્યાયાધિશ સાહેબ--માયાના મોહમાં મોહાઈ જઈ, સાઠ વરસના બુઢા સાથે મારી બહાલીમાં બહાલી બેનને પરણાવી દઈ અને તે મારી નિર્દોષ કુમળી બહેનની જીવાન કાયાને આખી જીંદગી સુધી જીવતી રીખાવી રીખાવી બાળી નાંખી રાખ સાથે ખાખ કરી નાંખવી અને તેના અંતરના ઉંડા નિસાસાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રભુના દરબારમાં લોગવવું. તેના કરતાં તેવો કન્યાવિક્રય કરનારા રાક્ષસી અને ઘાતકી પિતાનું ખુન કરી નાંખી એક વખત પોતાની બહેનની જીંદગી બચાવવાને ખાતર આપના જેવા

પવિત્ર ન્યાયાધિશના પવિત્ર મુખમાંથી ફરમાવેલી ફાંસીની સજા ભોગવી મૃત્યુને શરણ થવું એ હું હબરો લાખો અને કરોડો દરજ્જે વિશેષ ઉત્તમ સમજું છું.

ન્યાયાધિશ—શાહખાશ, શાહખાશ, મીસ્તર પ્રાણુલાલ શાહખાશ, આ બાબત સાંભળી હું ઘણોજ ખુશી થાઉં છું. અને આ તારી જીંદગીને, તારા આચાર વિચારને. અને તારા કરેલા સાહસને, હું લાખો ધન્યવાદ સાથે વધાવી લઉં છું અને ચોક્કસ આશા રાખું છું કે આ હડહડતા કળીકાળમાં દરેક કન્યાવિક્રય કરનારાઓને ત્યાં તારા જેવા પુત્ર જન્મ પામે, તો હું હિમ્મતથી કહું છું કે કન્યાવિક્રયના ઘાતકી રીવાજનો જડમુળથી તદ્દન નાશ થઈ જાય. અત્યારે જો મારું સ્વતંત્ર રાજ્ય હત તો હું ત્હારા જેવા એક કન્યાવિક્રયનિષેધક વિરપુરૂષને હબરો પુખ્તની માળાઓ સાથે લાખો રૂપીઆનું ઇનામ આપી તારી યોગ્ય કદર કરત. પણ ઘણોજ લાચાર છું કે અત્યારે આપણા નામદાર માનવંતા સરકારના માનવંતા કાયદાને અનુસરી આ સરકારનો એક ગુલામી નોકર તારા પર સાબીત થયેલા ખુનને માટે ઘણીજ દીલગીરીની સાથે તને ફાંસીની સજા ફરમાવે છે.

પ્રાણુલાલ—ઓ પ્રભુ, પ્રભુ, પ્રભુ.

ફાંસીની સજાનો ચુકાદો સાંભળતાં પ્રાણુલાલ અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં આવી જાય છે એટલામાં પ્રાણુલાલની સ્ત્રી લક્ષ્મી

કોર્ટ માં હાજર થાય છે. પોતાના પતિની આવી રીતે કોર્ટ માં કઢંગી હાલત બેઠ ગભરાતી લક્ષ્મી પ્રાણુલાલને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પુછે છે.

લક્ષ્મી—કોણ મારા વહાલા પ્રાણુનાથ—કેમ પ્રાણુનાથ, આ તમારી રી દશા.

પ્રાણુલાલ—લક્ષ્મી—જેમ દશાના ઢંગ અને રૂતુના રંગ ક્ષણે ક્ષણે બદલાઈ જાય છે; તેમ દરેક મનુષ્યની દશા પણ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી જાય છે.

લક્ષ્મી—પ્રાણુનાથ એટલે શું ?

પ્રાણુલાલ—એટલે એજ કે તારો મારા પ્રત્યેનો આખી જીંદગી પર્યંતનો અપૂર્વ સ્નેહ તદ્દન નિષ્કળ થયો છે. અને તારા પતિ પ્રાણુલાલનું જાગ્ય આજે બદલાઈ ગયું છે.

લક્ષ્મી—પ્રાણુનાથ, તમે આ શું કહો છો ?

પ્રાણુલાલ—લક્ષ્મી—સત્ય કહું છું કે તારા જેવું અમુલ્ય સ્ત્રી રત્ન આજે ખોવાઈ ગયું છે—દમ્પતિરૂપી સ્નેહનો અમૃતનો પ્યાલો પીતે પીતે આજે ઢાળાઈ ગયો છે.

લક્ષ્મી—પ્રાણુનાથ, પ્રાણુનાથ, તમે આ શું બોલો છો તે હું કંઈ પણ સમજી શક્તિ નથી માટે સ્પષ્ટ રીતે બુલાસો કરો મારું મન ગભરાય છે, સુંબાય છે.

પ્રાણુલાલ—લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, ખુલાસામાં એટલુંજ કે
 બહાલામાં બહાલી બહેન લલિતાને બચાવા જતાં પાપી પિતાનું
 ખુન થયું છે. અને તે ખુનના બદલામાં સરકારે કાંસીની સજા
 કરાવી છે.

લક્ષ્મી—ઓ પ્રભુ, પ્રભુ, આ હું શું સાંભળું છું.

કાંસીની સજાનો શબ્દ સાંભળતાં લક્ષ્મી મુર્છાગત થાય
 છે. પ્રાણુલાલ લક્ષ્મીને શાન્તીથી જાગૃત અવસ્થામાં લાવે છે.

પ્રાણુલાલ—લક્ષ્મી, મારી બહાલી લક્ષ્મી, હવે તું શાન્ત
 થા તારા જેવી એક લક્ષ્મીપતિની પુત્રી એટલુંજ નહીં પરંતુ
 સર્વ ગુણ પામેલી સુશીલ સુંદરીને પરણી એક ગરીબ કુટુંબમાં
 જન્મ પામેલો પ્રાણુલાલ કેટલો ભાગ્યશાળી થયો હતો. પણ
 કહ્યું છે કે ગરીબોના નશીબ હમેશા સદાને માટે તદ્દન ગરીબ
 રહે છે લક્ષ્મી હવે તારૂં રૂદ્ધ બંધ કરકારણ કે ભાગ્ય વિનાના
 ભૂપતિ અને કર્મ વિનાના કર્મ ઉદય કોઈ પણ સ્થળે થવાતું
 નથી માટે જો સાંભળ.

પ્રાણુલાલ—

ગાયન ૧૮.

“ ભાગ્ય વિનાનાં ભૂપતી, કદી નહીં લક્ષ્મી થવાયજી,

“ કર્મ વિનાના કર્મ ઉદય—કહો ક્યાંથી થવાયજી;

“ મોહ રે છોડી દે બહાલી લક્ષ્મી તું—

(૨)

“ સંસારમાં સુખી કોઈ નથી, દુનીઆ દુઃખમાં રીખાયજી,

“ સાચું સુખ છે સ્વર્ગમાં, જેથી જન્મજાત્રોડાયજી;

“ મોહ રે છોડી દે બહાલી લક્ષ્મી તું—

લક્ષ્મી—

(૩)

“ પ્રાણુ પ્રિતમ મુજ આધાર છે, સાચા છત્ર શિરતાજી,

“ દુઃખડું તમારું જોઈ આ, અંતર મારું ચિરાયજી;

“ પ્રભુ તે જીલમ આ શું કર્યો—

પ્રાણુલાલ—

(૪)

“ સુખ છે શેમાં જોયું નથી, જોવા તજી અભિલાષજી,

“ જીવગી અર્ધ એણે ગઈ, થયો શુન્ય સંસારજી;

“ મોહ રે છોડી દે ઝહાલી લક્ષ્મી તું—

લક્ષ્મી—

(૫)

“ દયાના સાગર તમે પ્રાણુ છે, નિરાધારના આધારજી,

“ હવે રે જીવીને હું શું કરું, મરવું નક્કી નિરધારજી;

“ પ્રભુ તે જીલમ આ શું કર્યો—

પ્રાણુલાલ—

(૬)

“ મમતા મુકી દે ઝહાલી લક્ષ્મી તું, સંસારમાં નથી સારજી,

“ સૃષ્ટીમાં કોઈ કોઈનું નથી, કોના પુત્રને તાતજી;

“ મોહ રે છોડી દે ઝહાલી લક્ષ્મી તું—

કોર્ટમાં—ઉપર અને નીચે પ્રમાણે પ્રાણુલાલ અને લક્ષ્મીનું અરસપરસ રૂઢન થાય છે એટલામાં ન્યાયાધિશ સાહેબનો ઓડર થવાથી લક્ષ્મીને પ્રાણુલાલથી તાકીદે જુદી પાડવા જમાદાર હુકમ કરે છે. આથી લક્ષ્મી વધારે ગલરાટમાં આવી જાય છે, અને પોતાના પતિથી સદાને માટે જુદું પડવાનું છે અને પતિનું આ છેલ્લામાં છેલ્લુંજ મુખદર્શન છે

એવી સત્ય કલ્પનાથી લક્ષ્મી અસ્વસ્થ હાલતમાં નીચે પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે.

લક્ષ્મી--ઓ પ્રભુ પ્રભુ, મને બચાવો બચાવો, ઓ પ્રાચીન કાળના પવિત્ર પુરૂષો તમે અત્યારે મારા પ્રાણપતિને મદદ કરો ઓ પ્રાચીન કાળની મહા સતીઓ તમે અત્યારે મારા પ્રાણપતિની રક્ષા કરો રક્ષા કરો.

પ્રાણલાલ—તું હવે શાને મારે રૂઢન કરે છે, તું સમજી છે, દુશીઆર છે, વળી લણ્ણેડી તેમજ વિદ્વાન છે. તું જાણે છે કે આ દુનીઆમાં જ્યાંસુધી એક બીજાનું અંજળ તેમજ લેણદેણના સંબંધ હોય ત્યાંસુધીજ સાથે રહી શકાય છે. પિતા પુત્ર, માતા દીકરી, ભાઈ બહેન, સ્ત્રી પુરૂષ એ સર્વને મારે જ્યાંસુધી એક બીજાનો સંબંધ હોય ત્યાંસુધીજ સાથે રહેવાય છે. આજે તારો અને મારો સંબંધ પુરો થયો છે. મારે હું પ્રભુના દરબારમાં જાઉં છું. પ્રભુના દરબારમાં જનાર માણસને પાછળ રહેલા માણસોએ આસ્તે આસ્તે ભુલી જવું એજ આ સંસારમાં ડહા માણસનું કામ છે. મારે મારી બહાલી લક્ષ્મી, હવે તું મારા પ્રત્યેનો રનેહ આસ્તે આસ્તે ભુલી જજે અને આ સંસારમાં તારું પતિવૃત્ત જાળવવાનું જે સાચું કામ છે તે શાન્તીથી સાધી લેજે. લક્ષ્મી, લક્ષ્મી, હવે તો તને મારા છેલ્લામાં છેલ્લા પ્રણામ છે.

પ્રાણલાલ—

ગાયન ૧૯.

“ છે “ લક્ષ્મી ” તુંજ નામને, “ પ્રાણ ” નામ પ્રણામ,

“ હૃદયે છેલ્લા શ્વાસમાં, છેલ્લું તારું નામ.

“ ફાંસી રૂપી કાળને, જોઈ કંપે કાય,
 “ પણ તુજનું સ્મરણ થતાં, ઠરવા મળે નહીં કામ;
 “ લક્ષ્મી હતી મુજ કામની, પણ નહીં આવી કામ,
 “ પ્રારબ્ધે જીજ્ઞા કર્યા, “ પ્રાણ-લક્ષ્મી ” નામ.
 “ લક્ષ્મી-લક્ષ્મી બોલતાં, નીકળે છેદલો શ્વાસ,
 “ “ પ્રાણ-લક્ષ્મી ” મળે હવે, સકળ પ્રભુ દરબાર.

ફાંસીએ ચડાવવાને માટે પ્રાણલાલને હાઈકોર્ટમાંથી સીપાઈએ જેલખાતાના ઉપરી જેલર સાહેબને સોંપવા લઈ જાય છે પોતાના પતિથી સદાને માટે વિયોગ પામેલી લક્ષ્મી પોતાના પતિ પ્રાણલાલ અદશ્ય થતાં બે ભાન સ્થિતિમાં જમીન પર પછડાય છે આ પવિત્ર દમ્પતીના દુઃખદાયક દર્શનથી કોર્ટમાં હાજર રહેલા તમામ મનુષ્યની આંખમાં આંસુના જળજળીઆં ભરાય આવે છે આવા દયા ઉપજાવનારા દેખાવ સાથે “ કન્યાવિક્રયની કૂરતા ” નામના કૃષ્ણ-રસિક નાટકનો પ્રથમ અંક સમાપ્ત થાય છે.

પ્રવેશ નવમો સમાપ્ત.

✽ કન્યા

વિક્રયની

કૂરતા ✽

✽ નાટકનો ✽

✽ પ્રથમ અંક સમાપ્ત. ✽

અંક બીજો.

ચાલુ
પ્રવેશ દસમો.

જ—આજે બપોરના બરાબર બાર વાગે ફાંસીનો હુકમ છે એટલે ફાંસીએ ચડાવવા પ્રાણલાલને સિપાઈઓ લઈ બંધ છે એટલામાં શુભેચ્છક દેશી મંડળનું ટોળું માનની લાગણીથી પુષ્પને હાર અર્પણ કરવા પ્રાણલાલને સામું મળે છે અને નીચે પ્રમાણે વાતચીત થાય છે.

પ્રાણલાલ--

ગાયન રંગ.

૧

“ પ્રથમ જે હતી પ્રાણથી પુત્રી પ્યારી,
“ કરે દુઃખી તેને પત્ની શત્રુ ધારી
“ પીડા તેની પેખી ઝરે અશ્રુધારા,
“ તમે કૂર આ ચાલ ઓ દેશી મારા.

૨

“ નથી ભૂત પિશાચણી એ બિચારી,
“ નથી બાપ દાદા હણી થૈ હત્યારી,

“ કહો વાંક તેણે કર્યા જે તમારા,
“ તને ફૂર આ ચાલ ઓ દેશી મારા.

૩

“ ઘણું દુઃખથી તે તને અન્ન પાણી,
“ ગયા રૂપ ને રંગ અંગે સુકાણી,
“ તથાપિ કરો દુઃખમાં કાં વધારા,
“ તને ફૂર આ ચાલ ઓ દેશી મારા.

૪

“ પછી દુઃખ જ્યારે શકેના ખમાઈ,
“ પડે કુપમાં કાં મરે વિષ ખાઈ,
“ હણી નિજ પુત્રી બન્યા છે હત્યારા,
“ તને ફૂર આ ચાલ ઓ દેશી મારા.

૫

“ જુઓ મૂર્ખતા કેવી આ દેશી લોકો,
“ રડો દુઃખથી આંખમાં મારી ઝોંકો,
“ કહો કેમ આવે પછી દુઃખ આરા,
“ તને ફૂર આ ચાલ ઓ દેશી મારા.

દેશી મંડળ—ધન્ય છે, ધન્ય છે, પ્રાણુલાલ ધન્ય છે.
એક કન્યાવિક્રયના નિષેધક તરિકે બહાર પડી. પોતાની
જીંદગીનો ભોગ આપી આ દુનિઆમાં એક નવું અજવાળું
કર્યું છે તેને માટે તમોને જેટલા ધન્યવાદ અપાય તેટલા ઓછા
અને ઓછાજ છે.

પ્રાણુલાલ—મહારા બહાલા બન્ધુઓ તમો મને જે ધન્ય-
વાદ આપો છો તેને માટે હું આપનો આભાર માનું છું,

પરંતુ મારે જણાવવું પડે છે કે દુનિઆ તરફથી ધન્યવાદ મેળવવાને માટે મેં મારી જીંદગીનો ભોગ આપ્યો નથી પરંતુ બેહેન પ્રત્યે ઈશ્વર તરફથી અર્પણ થએલી ભાઈ તરીકેની એક પવિત્ર ફરજ અદા કરી છે, તેમાં મેં કાંઈપણ ધન્યવાદ જેવું કામ કર્યું નથી.

દેશી મંડળ—પ્રાણુલાલ ભાઈ તમારા ઉપર આવી પડેલી મંલીર આક્રમમાં અમો હીણભાગ્યો કાંઈ પણ ભાગ લઈ શકતા નથી તેને માટે અમો અંતઃકરણપૂર્વક લાચારી સાથે દીલગીરી બહેર કરીએ છીએ.

પ્રાણુલાલ—ભાઈઓ તમો દીલગીરી બહેર ન કરો. મારા દુઃખમાં ભાગ લેવાનો તમારો એક પણ ઉપાય નથી તે હું સારી રીતે સમજી શકું છું. પરંતુ તમારા પવિત્ર અંતઃકરણમાં દુઃખી બાળાઓની દાઝ છે. કન્યાવિક્રયના અંધકારમાં અથડાતી દુઃખી બાળાઓ પ્રત્યે તમારી શુભ લાગણી છે, તેથીજ તમારી લાયકાતની પુરવાર થાય છે. ભાઈઓ જનાર જાય છે આ અસાર સંસારમાંથી કાંઈ પણ સાથે લઈ જતો નથી પરંતુ જતી વખતે પણ મને એટલોજ અકસોસ થાય છે કે જ્યારે પુત્રીનો જન્મ થાય છે ત્યારે તેના માબાપો અનેક પ્રકારના લાડ લડાવે છે. ખવરાવે છે પીવરાવે છે. ભણવાનું સાધન હોય તો ભણાવે છે; લુગડાં વીગેરે પરચુરણ સાધનો પુરાં પાડતાં સેંકડો રૂપીઆનો ખર્ચ લોગવે છે અને પુત્રી પ્રત્યે અતિશય ખ્યાર રાખે છે પરંતુ જ્યારે તે પુત્રી

લગ્ન કરવાને લાયક થાય છે ત્યારે કન્યાનું વેચાણ કરનારા કસાઈ માળાપો એ પુત્રીને એક શત્રુ તરીકે લેખીને પોતાની જાતિમાના ગર્ભે તેવા વરની સાથે પરણાવી દે છે. ખરેખર એ મહાઅન્યાય થાય છે પરંતુ તે અન્યાય દૂર કરનારા સુજ સજ્જનો અત્યારે નિદ્રાદેવીને આધીન થઈ નિરાંતે સુતા છે, એ ઘણીજ દીલગીરીની વાત છે. પ્રભુ તેવા સુતેલા સુજ સજ્જનોને જલદી જાગૃત કરો એજ મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. મારા દેશી લાઇઓ આપઆપનો અમુલ્ય વખત રોકી મારા માટે જે કાંઈ સારી લાગણી જાહેર કરી છે તેને માટે હું આપનો ઉપકાર માનું છું.

હે પ્રભુ હવે તો આ ગરીબ સેવકની અરજ સ્વીકારી લેજો અને મારી ંહાલામાં ંહાલી બહેન લલિતાની રક્ષા કરજો છેલ્લામાં છેલ્લી એજ વિનંતિ છે.

પ્રાણલાલ—

૨૨.

- “ સેવકની અરજ લેજો પ્રભુ તું સ્વીકારી,
 “ શરણે આવે છે આ દાસ તારો રે આજે...સેવકની.
 “ પાપી પિતાને મારી-બહેનને બચાવી,
 “ અપરાધ હોયે તો ક્ષમા કરજો દયા લાવી...સેવકની.
 “ દુઃખણી બહેનીનું દુઃખડું કપી,
 “ રક્ષા કરજો નિરદોષ બાળાની આજે...સેવકની.

પ્રવેશ દશમો સમાપ્ત.

પ્રવેશ અગીયારમો.

સ્થળ—મહાન ભયંકર અદ્ભુત જેલખાનુ ફાંસીને લાકડે લટકાવવાને માટે પ્રાણુલાલને હાજર કરે છે. પ્રાણુલાલના શરીર ઉપરનો ડૂસ ઉતરાવે છે, અને સરકારના કાયદા મુજબ જેલર સાહેબ પ્રાણુલાલને ઈષ્ટ દેવનું છેલ્લામાં છેલ્લું સ્મરણ કરી લેવા હુકમ આપી બાર વાગ્યાના ટાઈમમાં અધુરો રહેલો ટાઈમ પુરો કરે છે.

પ્રાણુલાલ—

“અસાર સંસારના સાગરે, વૃથા ડુબતું નાવ આજે,

“દુર્ભાગ્ય કર્મના પ્રવાસે, ડુબ્યું તરતું નાંવ આજે.

“સદ્ભાગ્ય ચિત્તના સંસ્કારે, વિકારવામાં વહેરાયો,

“શૂન્ય સૃષ્ટીના અન્ધકરે, શુષ્ક શ્રમ સફળ કહેવાયો.

જેલર—અમારા કાયદા મુજબ તમોને ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે, “ફાંસી” આપવાનો ટાઈમ નજીકમાં આવી પહોંચ્યો છે. માટે તમારે તમારા ઈષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવું હોય તો કરી લ્યો.

પ્રાણુલાલ—બહુ સારું સાહેબ, આપ નામદારનો મહોટો ઉપકાર થયો. હે અખિલ વિશ્વપતિ, વિશ્વનાથ, શ્રીસકળ સૃષ્ટીના સરજનહાર, શ્રી “કૃષ્ણચંદ્ર” પરમાત્મા હવે હું તારા ચરણના શરણમાં નિવાસ કરવા આવું છું, તો તું તારે શરણે આવેલા સેવકનો ઉદ્ધાર કરજે. તારા અભાગી સેવકને તારા સુંદર સ્વર્ગમાં સ્થાનક આપજે.

ગાયન ૨૨.

- “ શ્રીકૃષ્ણ મોરારી છે ગીરીધારી,
 “ લેજે તું ઉગારી આશરે તારો છે એક.
 “ સૃષ્ટીમાં, વૃષ્ટીમાં, હુનીઆની,
 “ દૃષ્ટીમાં સર્વમાં તું છે એક.
 “ સુખકરમાં, દુઃખકરમાં, મધુકરમાં, તરવરમાં,
 “ સરવરમાં તું છે એક. શ્રીકૃષ્ણ૦
 “ શાન્તીમાં, બ્રાન્તીમાં ભકતોની ભક્તિની,
 “ શક્તિમાં તું છે એક.
 “ જળમાંને, સ્થળમાંને, આકાશે પાતાળે,
 “ જ્યાં ત્યાં તું છે એક. શ્રીકૃષ્ણ૦
 “ સેવકની અરજ લેજે સ્વીકારી,
 “ દેજે વિચારી ધ્યાન;
 “ શરણે તારે હું આવી માગું છું,
 “ સુંદર “ સ્વર્ગ ” નું સ્થાન. શ્રીકૃષ્ણ૦

જેલર—નામદાર માનવતા સરકારનો માનવતો કાયદો છે કે ક્રાંસીએ જનાર માણસની કોઈપણ બાબતની કોઈપણ ઈચ્છા હોય તો તે દરેક ઈચ્છાઓને પુરી પાડવી માટે તમારી કોઈપણ બાબતની કોઈપણ ઈચ્છા હશે તો તે ઘણી ખુશીની સાથે પુરી પાડવામાં આવશે.

પ્રાણલાલ—ઈચ્છા, શું ઈચ્છા હોય. આ સંસારમાં સમગ્ર સુખ ભોગવવાની સર્વત્ર ઈચ્છાઓનો તો પરમાત્માએ

સદાને માટે નાશ કર્યો છે તો પછી હવે આ અસાર સંસારનો સદાને માટે સંગ ઊડતાં કયા પ્રકારની ઇચ્છા બાકી રહી હોય ? સાહેબ કેઈપણ બાબતની કાંઈપણ ઇચ્છા નથી. આહા. અરે, હું કેમ ભુલું છું. છે છે મારા માનવંતા જેલર સાહેબ એક ઇચ્છા છે. તે એજ કે મારી બહાલામાં બહાલી મારી નાની બહેન લલિતા કે જે બહેનને ખાતર હું આ જીવ લેનાર ફાંસીને મારી આખી જીંદગીનો લોગ આપવા તૈયાર થયો છું તો તે મારી ગરીબડી બહેનનું છેલ્લામાં છેલ્લું ગરીબડું મુખદર્શન કરવાની એક પવિત્ર ઇચ્છા છે. અને બીજું એ કે, એક મારો બાગરનેહી સૌભાગ્યચંદ્ર છે તેની પ્રત્યક્ષ મુલાકાત લેવાની એક ઇચ્છા છે, તો તે બન્ને ઇચ્છાઓને આપ નામદાર પાર પાડશે તો આપનો મહારા પ્રત્યે મ્હોટો ઉપકાર થશે.

જેલર—સિપાઈ બાઓ. દરવાજા બહાર બહોત લોક ખડે હેં ઉસમેંસે એક સૌભાગ્યચંદ્ર નામકા સખસકું ઓર એક લલિતા નામકી લડકીકુ અંદર હાજર કરો હુસરા સખસકુ અંદર મત આને દો.

સિપાઈ—જૈસા આપ નામદારકા હુકમ.

જેલર—મીસ્ટર પ્રાણલાલ, તમે કન્યાવિક્રયનો અધિકાર દુર કરવા પાપી પિતાનું ખુન કરી જે જીંદગીનો લોગ આપો છો એ ખરેખર પોતાની બહેન પ્રત્યે મ્હોટી વફાદારીનું કામ કરો છો. આ બાબતથી હું તમારા ઉપર ઘણોજ ખુશી થયો છું. પણ લાચાર છું કે કાયદાને અનુસરી તમે

ખુનના આરોપને માટે મોટા ગુન્હેગાર છો જેથી હું તમારા માટે કાંઈ પણ કરી શકતો નથી.

પ્રાણલાલ—મારા માયાળુ માનવંતા જેલર સાહેબ-તમેએ મારા માટે જે ઉંડી દીલસોજી જાહેર કરી છે, તેને માટે આપનો હું આભારી છું. પરંતુ મારે એટલું તો અવશ્ય જણાવવું પડશે કે માનવંતા સરકારના કાયદામાં તો હું મોટો ગુન્હેગાર છું. પરંતુ જે સરકારનો સરકાર સકળ સૃષ્ટીનો સરજનહાર કીરતારના પવિત્ર દરબારમાં તો હું સદાને માટે તદ્દન નિર્દોષ છું.

લલિતા—ઓ મારા ઝહાલા ભાઈ, આ તારી શો દશા ?

પ્રાણલાલ—જેન દીલગીરી છોડી દે. ઈશ્વરની ઈચ્છાથી સર્વ કામ બને છે તેમાં મનુષ્યોનું કાંઈ પણ હડાપણ ચાલતું નથી. ઈશ્વરની પવિત્ર ઈચ્છાને આધીન થવું, એજ સર્વત્ર મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. આજે આ અસાર સંસારમાંથી મારા અદ્ય આયુષ્યની પૂર્ણાહુતી થાય છે. માટે હું શ્રી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માના પવિત્ર દરબારમાં સદાને માટે નિવૃત્તિ-નિવાસ કરવા ચાલ્યો જાઉં છું. માટે જેન લલિતા, હવે તું ખેદ છોડી દે અને ઈશ્વરની પવિત્ર ઈચ્છાને આગ્રિન થઈ વિધિનું ધાર્યું વેડી લે. લલિતા મારી ઝહાલી જેન લલિતા, આ દુનીઆમાં તારો ભાઈ હવે ફક્ત પાંચ મીનીટનો મહેમાન છે તો તે મહેમાનને સુખશાંતી અને આનંદની લાગણીથી પ્રભુના દરબારમાં જવાને માટે રજા આપ, કે જેથી

કરીને તારા હીણુભાગ્ય ભાઈના હીણુભાગ્ય આત્માને સ્વર્ગમાં સદાને માટે શાન્તી મળે.

લલિતા—ઓ પ્રભુ, પ્રભુ, આ શું આદત મારા નિર્દોષ ભાઈની રક્ષા કરો, રક્ષા કરો.

પ્રાણુલાલ—બહેન લલિતા, હવે તું તારું રૂઢન બંધ કર, અને આ તારા કમનશીબ ભાઈને આ દુનીઆમાંથી જવાને માટે જલદી રજા આપ.

બેલર—મીસ્ટર પ્રાણુલાલ, હું તમોને હુકમ કરું છું કે હવે તમો ભાઈ અને બહેન તાકીદે જુદાં પડો.

લલિતા—અરે કોઈ આવો આવો, મારા બહાણા ભાઈને બચાવો બચાવો, અરે કોઈ મારા ભાઈને મદદ કરો, મદદ કરો.

પ્રાણુલાલ—મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર, તમો મારા બાળસ્નેહી છો, અને તમોએ મને સ્નેહી તરિકે વખતોવખત કીંમતી મદદ આપવામાં જરા પણ ન્યૂનતા રાખી નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ મારા જેવા ગરીબ કુટુંબમાં જન્મ પામેલા ગરીબ પ્રાણુલાલને આપની લક્ષાધિપતિની સ્થિતિ હોવા છતાં આપે આપની બહેનને મારી સાથે પરણાવી મારી છંદગીને ભાગ્ય-શાળી બતાવવામાં જરા પણ ન્યૂનતા રાખી નથી. તેને માટે આપનો હું જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો ઓછો છે પરંતુ જે ઉપકારનો લેશ માત્ર પણ બહુલો આપવાને માટે આ તમારો કમનશીબ ગરીબ મિત્ર પોતાની આખી છંદગીમાં તદ્દન

નિષ્કુળ થયો છે તેને માટે હું આપની સમક્ષ દિન વદનથી નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા ચાહું છું.

સૌભાગ્યચંદ્ર—મિત્ર પ્રાણલાલ, તેમાં ક્ષમા ચાહવાનું જરા પણ કારણ નથી. મિત્ર મિત્રનું કામ કરતા આવે છે એ પ્રમાણે મેં તમોને કદાચ બાળપણમાં મદદ કરી હશે તો મેં એક મિત્ર પ્રત્યે મિત્ર તરિક્કેની એક પવિત્ર ફરજ બબલી છે. એ ઉપરાંત મેં કંઈ પણ કર્યું નથી. પણ મને અત્યારે એટલો જ ભારે અફસોસ થાય છે કે અત્યારના તમારા દુઃખમાં જરા પણ લાગ લેવાનો મારો એક પણ ઉપાય નથી પરંતુ કદાચ અત્યારનું તમારું દુઃખ દૂર કરવાનો મારો એક પણ ઉપાય હત તો હું હીમ્મતથી અને અભિમાનથી કહું છું કે એક તમારા જેવા ગુણવાન મિત્રનું દુઃખ દૂર કરવાને ખાતર હું મારા પિતાની લાજખો રૂપીઆની દોલત એક પવિત્ર મિત્રતાના સંબંધને ખાતર કુરબાન કુરબાન કરી નાંખત. પણ ઘણો જ દીલગીર છું કે હું તેમાંથી અત્યારે કંઈ પણ કરી શકતો નથી.

પ્રાણલાલ—મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર તમારા પવિત્ર અંતકરણની મિત્ર પ્રત્યેની શુભ ઉદાર લાગણી જોઈ મારું ગરીબદું અંતર આપની અમીરી સ્થિતિને લાજખો ધન્યવાદ આપે છે. મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર આપને હવે મારે છેલ્લામાં છેલ્લી એટલી જ તસ્દી આપવાની છે કે હું જનાર આજે આ ઉક્ષાની દુનીઆનો સંગ છોડી પ્રભુના પવિત્ર દરબારમાં નિવાસ કરવા આવ્યો.

બઈ છું' પણ જતી વખતે હું આપની પાસે એક કીમતી વચન માગવાની સુવર્ણ અભિલાષા રાખું છું' તો તે અભિલાષાને આપ વચન આપી પૂર્ણ કરી શકશો ?

સૌભાગ્યચંદ્ર—મિત્ર પ્રાણુલાલ એ શું બોલો છો, વચન તો શું પણ માથું માગો તો માથું ઉતારી આપવાને માટે આ તમારો વક્ષાદાર મિત્ર તૈયાર છે.

પ્રાણુલાલ—ધન્ય છે, ધન્ય છે, મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર ધન્ય છે. અરે દુનિઆમાં મિત્ર હજો તો દરેક સ્થળે તમારા જેવાજ વક્ષાદાર મિત્ર હજો. મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર ? વચનના બદલામાં મારે એટલુંજ માંગવાનું છે કે આ મારી ંહાલામાં ંહાલી બહેન કે જે બહેનની અમુલ્ય જીંદગી સુધારવાને ખાતર મેં મારી આખી જીંદગાની પાયમાલ કરી નાંખી છે. આ મારી રાંકડી બહેનની જીંદગીને ભાગ્યશાળી બનાવવાને ખાતર મેં મારા પાપી પિતાનું ખુન કર્યું છે. તો તે મારી ંહાલામાં ંહાલી ગરીબડી બહેનનો ગરીબ હાથ હું તમોને સદાને માટે સોંપું છું તો આપ મારી ગરીબ બહેનના ભાગ્યના ભાગ્યશાળી ભર-થાર તરિકે કબુલ થાઓ એજ મારા વચનની માંગણી છે. તો તે મારી માંગણી આપ સ્વીકારશો તો તેનો બદલો આપને પ્રભુ આપશે.

સૌભાગ્યચંદ્ર—મિત્ર પ્રાણુલાલ, તમારા મુખમાંથી નિકળતા કડ્ડણાજનક શબ્દો મારાથી સાંભળી શકાતા નથી. હું હીણભાગ્ય મિત્ર અત્યારે તમારા દુઃખમાં કાંઈ પણ ભાગ લઈ

શકતો નથી. મિત્ર પ્રાણુલાલ, આજે તમારે ધર્મ કરતાં ધાડ આવી પડી છે એ પ્રભુ પ્રભુ, તારા દરબારમાં આ કેવો ન્યાય થાય છે. મિત્ર પ્રાણુલાલ, શાન્ત થાઓ શાન્ત થાઓ. પ્રાણુલાલ જો આ બાબતથીજ તમારા આત્માને શાન્તી થતી હોય, તો હું પરમાત્માના સોગનસહિત તમારા તરફની અમુલ્ય મંગળરૂપ માગણી અત્યંત માન્યસહિત સ્વીકારું છું.

પ્રાણુલાલ—મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર કદાચ આ બાબતમાં તમારા કુટુંબ તરફથી તમોને કંઈ પણ વિદ્વ આપે તો તેની સાખીતીને માટે તમો શું કહેવા ચાહો છો.

સૌભાગ્યચંદ્ર—મિત્ર પ્રાણુલાલ મારી સ્વતંત્ર બાબતમાં મારું કુટુંબ વચમાં પડતું નથી છતાં પણ તમોને શંકા રહેતી હોય તો તેની સાખીતીને માટે એટલુંજ કે એક મિત્રનું વચન પાળવાને ખાતર પિતાની લાજખોની ગાદીને તજી દેવી ચોક્કસ છે. આ દુનીયામાં તમારી બેન લલિતા શિવાય મારે બીજી મા અને બેહેન સમાન છે.

પ્રાણુલાલ—શાહબાશ, શાહબાશ, મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર શાહબાશ. આ કળીયુગ જમાનામાં તમારા જેવા મિત્ર વિરલાઓને લાખો અને કરોડો ધન્યવાદ ઘટે છે. ઇશ્વર તમારું સદાને માટે કલ્યાણ કરે આ પવિત્ર દમ્પતિ બેડું દુનીયામાં સદાને માટે સુખી રહો, એજ અંતકરણનો છેલ્લામાં છેલ્લો મારો શુભ આશીરવાદ છે. બહેન લલિતા હવે તું તારું રૂઢન છોડી દે, અને આ એક લક્ષાધિપતિના સર્વ શુભ પામતા

બાળકને તું તારા લવિષ્યનો પતિ માની લે, અને તારા અભાગી ભાઈને આ દુનિયામાંથી જવાને માટે હવે હસ્તે ચહેરે રજા આપી દે.

લલિતા—ભાઈ ભાઈ તું આ શું બોલે છે. મારી જીંદગી સુધારવાનો તો તે પ્રયત્ન સફળ કર્યો પણ ભાઈ આ તારી જીંદગી તદ્દન નિર્થક બન્ય છે તેનો ભાઈ તને જરા પણ અફસોસ થતો નથી, કે મને હસ્તે ચહેરે રજા આપવાનું કહે છે.

પ્રાણુલાલ—બહેન બહેન, અફસોસ ઘણો થાય છે અને એ અફસોસને અંતે મારા અંતરમાં આગના લડકા સળગે છે. બહેન લલિતા આ મારી ન્હાની વયમાં દુનીઆને છોડી જવું એ મને ગમતું નથી તારા જેવી ગાય કરતાં પણ વધુ ગરીબડી બહેનનો સંબંધ ત્રોડી જવું એ મને ગમતું નથી. એક લક્ષાધિપતિના પુત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર જેવા કીંમતી મિત્ર રત્નને શુભાવી જવું એ મને ગમતું નથી આ મારી અનેક પ્રકારની આશાથી ભરેલી જીંદગીને રગદોળી જવું એ મને ગમતું નથી પણ શું કરું બહેન લલિતા કે જ્યાં આલ ફાટે ત્યાં થીંગડું દેવાતું નથી.

જેલર—પ્રાણુલાલ હું તમોને છેવટનો હુકમ કરું છું કે તમો તાકીદે તમારા બેનથી જુદા પડી તૈયાર થઈ જાઓ.

પ્રાણુલાલ—બહુ સારું, મારા માનવંતા જેલર સાહેબ હું આપની સેવામાં તૈયાર છું.

લલિતા—ઓ પ્રભુ પ્રભુ આ તેં શું જીલમ કર્યો અરે તેં
તો આજે મારા નિર્દોષ લાઇના સુખનો સૂર્ય અસ્ત કર્યો છે
અરે તેં તો આજે મારા લાઇની જીંદગીને પાયમાલ કરી
નાંખી છે. મારા ભાગ્યના અમુલ્ય હીરાને ખોઈ નાંખ્યો છે,
અરે મારા સુખના સોનેરી ભંડારને તેં સળગાવી મુક્યો છે.

પ્રાણુલાલ—અરે આ હું શું જોઉં છું શું લલિતા
બેભાન થઇ, આ ભયંકર જેલખાનામાં લલિતા મુછાં
પામી. ઓ લલિતા લલિતા આ તો કોઈ અઘોર સંકટ
કે કોઈ અઘોર પાપનો બદલો આ તો કોઈ ધર્મસંકટના
નામનો દુઃખનો ડુંગર કે કોઈ કન્યાવિક્રયરૂપી રાક્ષસી
રીવાજનો કાળો કેર—ઓ સૂર્ય ચંદ્ર આકાશમાંના તમામ
તારાઓ જો તમે કન્યાવિક્રયની કૂરતાનું કરૂણાજનક દર્શન
કરી શકતા હો તો તમે સર્વ અત્યારે અસ્ત થઈ જાઓ. હે
પવિત્ર ધરતી માતા, તું જો કન્યાવિક્રયની કૂરતાનો વજ્ર ભાર
ઉપાડી શકતી હો તો તું હવે રસાતાળ થઈ જા. ઓ લલિતા
મારી બહાલી બહેન લલિતા, હવે શાન્ત થા શાન્ત થા. જો આ
જેલખાનું છે ફાંસી આપવાનો ટાઈમ પુરો થયો છે જેલર
સાહેબ ગુસ્સે થશે, લલિતા તું શું જાગૃત નહીં થા. જો જો
જરા ઉંચું જોઈ તપાસ કર કે આ ફાંસીદેવી પોતાનું ભયં-
કર રૂપ ધારણ કરી આ તારા લાઈ પ્રાણુલાલના હૃદયનું
લોહી પીવાને નજીક આવે છે. લલિતા જો જરા ઉંચું જોઈ
ખ્યાલ કર કે પરમાત્માના દરબારમાંથી મોકલેલા યમદુતો

તારા ભાઈ પ્રાણુલાલના મસ્તકનું છેદન કરવા ખુદ્દી તરવાર લઈ ઉભા છે, અરે ઓ હરામી માતા પિતા તમને આ શું સુખ્યું અરે તમારે દીકરીના પૈસા લઈ આ દુનીઆમાં સુખ ભોગવવું હતું તો પછી બેન લલિતાને જન્મતા કેમ મારી ન નાંખી અરે તમારે પુત્રીના પૈસા લઈ આ સંસારમાં સુખ-શાન્તી અને આનંદનો વૈભવ ભોગવવો હતો તો પછી અમે નિર્દોષ ભાઈ બહેનને જન્મતાં ગળથુલીમાં ઝેર રેડી છુંદી કેમ ન નાંખ્યા. અરે કન્યાવિક્રયની કૂરતાના અધકારમાં રીબાતાં અને પીડાતાં બાળકો શું આ દુઃખને પ્રાપ્ત થતાં હશે. અરે કન્યાવિક્રયનો નાશ કરવાને માટે અરે કન્યાવિક્રયનો જડમુળથી નિષેધ કરવાને માટે લાંબા વખતથી નિંદ્રા દેવીને આધીન થએલા ઓ મારા સ્વદેશ બંધુઓ હવે જલદી જગૃત થાઓ જગૃત થાઓ, લલિતા મારી વહાલી બહેન લલિતા હવે તો છેલ્લામાં છેલ્લું એટલુંજ કહેવાનું કે:—

ગાયન ૨૩

૧

“ લખ્યા જે લેખ વિધીના,

“ ભેયા આ ખેલ કીસ્મતના;

“ ભેયું નાટક દુનીઆનું,

“ તેનો અંત આજે આવે છે.

૨.

“ સુખ જોયું ને દુઃખ જોયું,
 “ સુખ સંસારનું જોયું;
 “ તે સુખ આજ જોવાતાં,
 “ ફાંસીને ભોગ દેવો છે.

૩

“ પિતાનો સ્નેહ મેં જોયો,
 “ માયાનો પ્રભાવ મેં જોયો;
 “ ન જોયો સ્નેહ કીરતારનો,
 “ તે જોવા આજ જાવું છે.

૪

“ ઓહો બહેની બહાત્રી બહેની,
 “ હતી મુજ લાગ્યની બહેની;
 “ નહીં ત્યારે નહીં આજે,
 “ સદાનો સંબંધ તુટે છે.

લલિતા—ભાઈ ભાઈ તું આ શું જાણે છે, શું તારો અને મારો
 સંબંધ આજે તુટી ગયો. ઓ પ્રભુ પ્રભુ બચાવો બચાવો.

પ્રાણુલાલ—

૫

“ બહેની તું મોહ છોડી દે,
 “ મારો સંબંધ ત્રોડી દે;
 “ જનારાને વિસારી દઈ,
 “ વિધિનું ધાર્યું વેઠી લે.

૬

“ વિધિનું ધાર્યું વેઠી લઈ,
 “ મળ્યો ભરથાર સ્વીકારી લે;
 “ જનારા ભાઈને ભુલી,
 “ અંતરમાં શાન્તી સ્થાપી દે.

લલિતા—ન બોલ ન બોલ ઓ ભાઈ પ્રાણુલાલ તું ન બોલ-
 શું તું મને એક નીચ સ્વાર્થી બહેન સમજે છે. નહીં નહીં
 ભાઈ પ્રાણુલાલ કદી નહીં તું આજે મારા માટે તું તારો પ્રાણ
 આપવા તૈયાર થયો છે તો હું તારી પાછળ કદી પણ નહીં જીવીશ.
 ઓ ભાઈ પ્રાણુલાલ, હું પરમાત્માના સોગન ખાઈને કહું છું
 કે હું તારી પાછળ આપઘાત કરી જરૂર મરીશ, જરૂર મરીશ.

પ્રાણુલાલ—

૭

“ ઓહો બહેની તું દેવી છે,
 “ જમાનાની તું છો દેવી;
 “ હૃદય બહેની તું દેવી છો,
 “ કળીયુગની તું દેવી છો.

૮

“ દેવી નામ સ્થાપું છું,
 “ દેવી નામ જાપું છું;
 “ સ્વર્ગે જઈ તારું હું,
 “ દેવી નામ લખાવું છું.

૯

“ બહેની રૂઢન છોડી દઈ,
 “ મળ્યો ભરથાર સ્વીકારી લે;
 “ જનારા ભાઈને ભુલ્લી,
 “ અંતરમાં શાન્તી સ્થાપી દે.

લલિતા—ભાઈ ભાઈ શું તને મારા બોલવા ઉપર વિશ્વાસ નથી આવતો શું હું તારી પાછળ એક લક્ષાધિપતિના પુત્રને પરણી સંસારમાં સુખ ભોગવીશ, નહીં નહીં ભાઈ પ્રાણુલાલ નહીં. હું તને ફરી વખત કહું છું કે આ દુનીઆમાં મને તારા શિવાઈ ખીબું કોઈ પણ બહાલું નથી તો ભાઈ પ્રાણુલાલ હું તારા સોગન ખાઈને કહું છું કે તારો જીવ ફાંસીએ જશે તો હું તારી પાછળ મારી જીભ કચરી તુરતજ મરીશ અને આ બંને ભાઈ બહેનનું શબ એકજ વખતે એકજ સ્થાનકે એકજ લાંકડામાં સ્મશાનમાં બળી ભસ્મ થશે.

૧૦

પ્રાણુલાલ—“ અંતરમાં આગ લાગી છે,
 “ ખુઝાવાને નથી કોઈ;
 “ હતો મિત્ર ખુઝાવાને,
 “ નથી ઉપાય તેનો કંઈ.

૧૧

“ સંસારી સંગ છોડું છું,
 “ મિત્રનો સંબંધ ત્રોડું છું;

“ હૃદય બહેની હૃદય રાખી,

“ સ્વર્ગે હું સિધાવું છું.”

૧૨

“ બહેની છે છેલ્લા તુજને પ્રણામ,

“ મિત્ર છે છેલ્લા તમને પ્રણામ;

“ જગતના મિત્રોને છે પ્રણામ,

“ પ્રાણના સર્વને છે પ્રણામ.

ચાલો જેલર સાહેબ ચાલો.

જેલર—એ લોકકું બહાર જાને દો.

સિપાઈ—બહોત અચ્છા.

લલિતા—ઓ પ્રભુ પ્રભુ બચાવો બચાવો.

પ્રાણુલાલ—લલિતા તું ગમે તેટલું કડપાંત કરીશ જેથી કરીને આ તારો ભાઈ જીવતો રહેવાનો નથી. હવા સાથે બાચકા ભરવાથી તારૂં કાંઈ પણ વળી શકનાર નથી. માટે હું તને હવે છેલ્લામાં છેલ્લું કહું છું કે મને બહાલામાં બહાલો ગણતી હો. તો હું તને મારા સોગત આપીને કહું છું કે એક શબ્દ પણ બોલ્યા શિવાય જેલનો દરવાજો છોડી બહાર ચાલી જા.

લલિતા—ઓ પ્રભુ પ્રભુ મારા ભાઈની રક્ષા કરો રક્ષા કરો.

પ્રાણુલાલ—લલિતા તું બાળહઠ છોડી દે અને શાને માટે હઠ ઉપરાંત કડપાંત કરે છે અરે દુનીઆમાં જેનો જન્મ છે તેનું એક વખત મરણ થવાનું છે. કોઈ વહેલું જવાનું છે.

તો કોઈ મહોડું જવાનું છે પણ એક વખત જવાનું છે એ ચોક્કસ થવાનું છે. માટે તું તારૂં કડપાંત છોડી દે લલિતા તું મનમાં એમ સમજ જે કે હાલના જમાનામાં ચાલતા મહાન ભયંકર ત્રાસદાયક પ્લેગના કેસમાં તારો ભાઈ પ્રાણુલાલ આજે મરી ગયો છે. મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્ર લલિતા બાળક છે કદાચ બાળહુક લઈને આપઘાત ન કરે તે બાબતમાં સમ્પૂર્ણ કાળજી રાખજો. લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ કરજો, લલિતાની સંભાળ રાખજો.

સૌભાગ્યચંદ્ર—હીક જેવી પ્રભુની ઈચ્છા. લલિતા ચાલો.

પ્રાણુલાલ—ગઈ ગઈ ગઈ બહેન લલિતા સદાને માટે ચાલી ગઈ. આ હું શું જોઉં છું. અરેરે મારી આંખે અંધારા આવે છે.

જેલર—પ્રાણુલાલ પ્રાણુલાલ સાવધ થાઓ. સરકારના માનવંતા હુકમને માન આપો.

પ્રાણુલાલ—“ મન ધારે કે હું કંઈ કરવાવાળો કોઈ,
“ આદર્યા અધવચ રહે પ્રભુ કરે તે હોય.

હે શ્રી સકળ સૃષ્ટીના સરજનહાર શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર પરમાત્મા હું આજ સુધી આ મૃત્યુ લોકમાં તારા નામનું રટણ કરતો હતો અને હવે પછી તારા પવિત્ર દેવલોકમાં તારા પવિત્ર નામનું રટણ કરીશ. તારા પવિત્ર નામની પવિત્ર માળા નિશદિન સ્વર્ગમાં જપીશ. તો શરણે આવેલા સેવકને તારી લેજો એજ છેલ્લામાં છેલ્લી વિનંતી છે.

(૯૪)

ગાયન ૨૪.

“ નામ જપીશ હું તારૂં રે રટણુ કરીશ હું તારૂં રે.

“ સ્વર્ગમાં જઈ નામ જપીશ હું તારૂં,

“ કૃષ્ણ મોરારી તારૂં નામ છે જગતમાં પ્યારૂં.

“ ઉદ્ધાર છે અધમ તણુ કરનારૂં રે—સ્વર્ગમાં

“ સ્વાર્થી સંસાર છેડું છું આપ શરણુ હું આવું છું,

“ લેજે ત્રિભુવન મુજને તારી રે—સ્વર્ગમાં

પ્રાણલાલને કાંસીને લાડકે લટકવવાની તૈયારી કરે છે એટલામાં શ્રીનીતીદેવી પ્રગટ થાય છે અને નીચેનું ગાયન તથા ભાષણ બોલી અદશ્ય રીતે પોતાને સ્થાનકે ચાલી જાય છે.

શ્રીનિતીદેવી—

ગાયન ૨૫.

“ આવી આવી આવી રે હું તો લકત માટે અહીં આવી,

“ લકત છે મારો નિતીમાં પુરો,

“ ન્યાય નિતીમાં નથી અધુરો;

“ નીતી રીતીમાં પુરો શુરો.

“ સહાય થવા હું આવી રે હું તો લકત માટે અહીં આવી,

આવી આવી—

“ લકતને મરતામાંથી બચાવા,

“ લકતનું મનડું અતિ રીજવવા;

“ લકતના ભાગ્યનો ઉદ્ધ કરવા.

“ લીડ લાગવા આવી રે હું તો ભકત માટે અહીં આવી,
આવી આવી—

શ્રીનીતીદેવીને આધીન થએલા પ્રાણુલાલ હું તારી અપૂર્વ
નીતિ ભક્તિ જોઈ તારા પર પૂર્ણ પ્રસન્ન થઈ છું. આવા
હૃદહૃડતા કળીકાળમાં કન્યાવિક્રયનો નાશ કરવાને માટે
પોતાના પ્રાણનો ભોગ આપનાર તું પ્રથમ બહાર પડ્યો છે
જેથી કરીને હું આજથી તારા નામનું શ્રી કન્યાવિક્રયનિષેધક
વીર પુરૂષ તરીકે સ્થાપક કરું છું. હું તને મારા પ્રત્યક્ષ દર્શ-
નનો અલભ્ય લાભ આપત પરંતુ આ જમાનામાં કોઈ પણ
મનુષ્યને પ્રત્યક્ષ દર્શનનો લાભ આપવા મને પરમાત્માનો
હુકમ નથી. જેથી કરીને હું પરોક્ષ રહીને તને વચન આપું
છું કે તે તારા પાપી પિતાનું ખુન કરી તારી બહેનને તે
જીવતદાન આપ્યું છે. તો આજે હું તને આ ભયંકર
ફાંસીએથી છોડાવી તને જીવતદાન આપું છું અને આ
સંસારમાં તારા નિસ્તેજ ભાગ્યનો ઉદ્ધવ કરું છું.

નીતીદેવી અદશ્ય થાય છે.

જેલર—સીપાઈઓ હમ તુમકુ હુકમ કરતા હે ઉસમેં
તુમ ધ્યાન રખો. જાઓ બરાબર બારા ઘંટાસે ફાંસીડી દોરી
ખેંચના ઉસમેં ગફલત બિલકુલ મત કરના.

સિપાઈઓ—જૈસા આપ નામદારકા હુકમ.

સિપાઈઓ--જેલર સાહેબ જેલર સાહેબ જીલમ હો
ગયા જીલમ હો ગયા.

જેલર--કયા હુવા.

સિપાઈઓ--ફાંસીકી દોરી તુટ ગયા.

જેલર--અફસોસ કયસા તુટ ગયા.

સિપાઈઓ--આપકા હુકમ મુજબ ખારા ઘંટાસે દોરી
ખેંચી કેદીકા નીચેકા હથિઆર ખેંચ લીઆ ઉસ દરમીઆન
ફાંસીકી દોરી તુટ ગયા.

જેલર--જાઓ હમ તુમકુ હુકમ કરતા હે કે નામદાર
સરકારકા માનવંતા કાયદા મુજબ જેલકા દરવાજા ખોલ દો.
એક વફાદાર કેદીકુ અખીકે અખી છોડ દો.

સિપાઈઓ--જૈસા આપ નામદારકા હુકમ.

પ્રાણુલાલ--કયાં છે કયાં છે કયાં છે ભેટ ભેટ મારી
ગાય કરતાં પણુ વધુ ગરીબડી બહેન ભેટ આજે આ દુની-
આમાં તારા ભાઈનો નવો અવતાર થયો છે.

લલિતા--ઓ મારા બહાલા ભાઈ.

ભાઈ બહેનનો વિજય.

પ્રવેશ અગીયારમો સમાપ્ત.

પ્રવેશ બારમો.

પોતાના પતિ પ્રાણુલાલનો ફાંસીની સજામાંથી છુટકારો થયો છે એ શુભ સમાચાર સાંભળતાં હર્ષમાં ઉભરાતી આનંદમાં તલ્લીન થતી સ્વર્ગનું મુખ પ્રાપ્ત થયું હોય એવા અતિશય ઉમંગમાં ઘેલી બનેલી લક્ષ્મી પોતાના પતિનું મુખદર્શન કરવા નીચેનું ગાયન બોલતી વિદાય થાય છે.

પ્રાણુપતી ફાંસીએથી છુટ્યા પ્રભુ પ્રભુ તારો કેટલો ઉપકાર ચાલ ચાલ પ્રાણુનાથનું મુખદર્શન કરી જીંદગી પર્યન્તની કૃતાર્થ થાઉં.

લક્ષ્મી—

૨૬

“ જોઉં જઈને ખ્યારાનું મુખડું,

“ ખ્યારાનું મુખડું ખ્યારાનું ચિતડું ખ્યારાનું—મનડું—જોઉં.”

“ હું તો તમારી રાધા બની છું,

“ તમે અમારા કૃષ્ણ થયા છો;

“ રાધા કૃષ્ણ રાધા કૃષ્ણની જોડી રે—હું તો.”

“ હું તો તમારી સીતા બની છું,

“ તમે અમારા રામ થયા છો;

“ રામ સીતા રામ સીતાની જોડી રે—હું તો.”

(૯૮)

“ હું તો તમારી લક્ષ્મી સતી છું,

“ તમે અમારા પ્રાણ પતી છો;

“ “ પ્રાણ લક્ષ્મી ” “ પ્રાણ લક્ષ્મી ”ની જોડી રે—હું તો०

પ્રવેશ બારમો સમાપ્ત.

(૯૯)

પ્રવેશ તેરમો.

લક્ષ્મી પોતાના પતિ પ્રાણલાલને પવિત્ર પ્રેમનું પ્રેમદર્શન કરાવતી નીચેનું ગાયન બોલતી શયનગૃહ તરફ નિવૃત્તિ નિવાસમાં સિધાવે છે.

લક્ષ્મી—

૨૭

“ પધારો પ્રાણુ મારા રે, મુજ આંખોના છે તારા રે પ્રાણુપતી.

“ દુઃખના હરીઆમાં હું કુબેલી ઢાસી,

“ તેમાંથી તરીને થઈ આપની ખ્યાસી;

“ આંચા છે સુખ વારા રે..... પ્રાણુપતી.

પ્રાણુલાલ—

“ દુઃખને અંતે સુખ કહેવાયે,

“ સત્યનો વિજય અંતે હોયે;

“ સ્વીકારો સ્નેહ બાળા રે લક્ષ્મી સતી..... પધારો.

પ્રવેશ તેરમો સમાપ્ત.

પ્રવેશ ચૌદમો.

પોતાના પતિ પ્રાણલાલની બહેન લલિતાની સાથે પોતાના ભાઈ સૌભાગ્યચંદ્રનાં લગ્ન થવાનાં છે એટલે લક્ષ્મી લલિતાની સાથે નીચેની વાતચીતમાં આનંદનો વખત નિર્ગમન કરે છે.

લક્ષ્મી—કેમ બહેન લલિતા હવે તો તમે થોડાક વખત પછી મારાં ભાભી થવાનાં ?

લલિતા—લક્ષ્મી બહેન શ્રી પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની ઇચ્છા હશે તેમ થશે મનુષ્યની ઇચ્છા શું કામ લાગશે ?

લક્ષ્મી—લલિતા બહેન તમે તમારા ભાઈનો જેટલો ઉપકાર માનો તેટલો ઓછો છે. કારણ કે આ સ્વાર્થી સંસારમાં તમારા ભાઈ જેવા ભાઈઓ ઘણાજ ઓછાં નિકળશે.

લલિતા—હા મારા ભાઈ પ્રાણલાલનો ઉપકાર આ ભવમાં તો બુદ્ધી શકાય તેમ નથી પણ પ્રભુના દરબારમાં પણ બુદ્ધી શકાય તેમ નથી.

લક્ષ્મી—ઈશ્વરે જે દુઃખ આપ્યું તે સારાને માટે. ઠીક ચાલો જમવાનો ટાઈમ થવા આવ્યો છે એટલે આપણે જમી લઈએ.

લક્ષ્મી તથા લલિતા લોજન પ્રસાદીના હોલ તરફ સિધાવે છે એટલામાં સ્વજ્ઞાતિનું સ્ત્રીમંડળ નીચેનું ગાયન બોલતું બોલતું લલિતાના લગ્નની ખુશાલીમાં માન આપવાનો માટે સામું મળે છે.

સ્ત્રીમંડળ—

ગાયન ૨૮

“ ચાલો ચાલો સૌ બહેન લલિતાને માન મોટું આપીએ (૨)

લલિતા—લક્ષ્મી બહેન બુચ્ચો સાંભળો આ માફ નામ
લઈ કોણુ ગાય છે.

લક્ષ્મી—લલિતા બહેન આપણી જ્ઞાતિનું સ્ત્રીમંડળ તમોને
માન આપવા આવે છે તમો ઉભા રહો હું તેને માન સહિત
અંદર બોલાવી લાવું છું.

લક્ષ્મી નિચેનું ગાયન બોલતી સ્ત્રીમંડળને માન સહિત
બેસારે છે.

લક્ષ્મી—“ આવો આવો સૌ બહેન લલિતાને માન મોટું આપીએ

“ બેસો બેસો સૌ બહેન લલિતાને કૂલથી વધાવીએ.

“ ધરી ઉરે ઉમંગ આનંદનો દીન આજે માનીએ.

લક્ષ્મી ઉપરનું ગાયન બોલી રહે છે એટલામાં પ્રાણુલાલ
સૌભાગ્યચંદ્ર સહિત હાજર થાય છે અને પોતાની જ્ઞાતીના
સ્ત્રીમંડળના લગ્ન મેળાવડામાં પોતાની બહેન લલિતાની સાથે
પોતાના મિત્ર સૌભાગ્યચંદ્રનો “ હસ્તે મેળાપે ” નિચેનું ગાયન
બોલતો કરાવી આપે છે.

પ્રાણુલાલ—

ગાયન ૨૯

“ કન્યાવિક્રયના કૂર કૃત્યમાંથી બચી તું બેન ’ ડી

“ ઉપકર તું માને પ્રભુનો વહાલી મારી બેન ’ ડી

“ કન્યા વિક્રયનો નાશ જડ મુળથી થવા હીમ્મત ધરું

“ જીંદગીના જોખમે પાછો કદી પણ નહીં ફરું

“ દમ્પતી જોડું તમે સંસારમાં મુખી રહો

“ સુખ સંપત્તી ભવ્ય કીર્તી માંહે જીંદગાની સફળકરો.

સૌભાગ્યચંદ્ર સાથે લલિતાના લગ્નનો હસ્ત મેળાપ થયા બાદ સ્ત્રીમંડળનું ટોળું રજા લઈ પોતાના ઘર તરફ વિદાય થાય છે—પ્રાણુલાલ ત્યાં લક્ષ્મી પોતાના રૂમમાં બેસે છે. પાછળ રહેલું નવીન દમ્પતી જોડું નિચે પ્રમાણે વાત ચિતનો પ્રથમ પ્રસંગ ચલાવે છે.

લલિતા—પ્રાણુનાથ પધારો પ્રતિ પુજનનો સમય થવા આવ્યો છે.

સૌભાગ્યચંદ્ર—બહુ સારૂ પ્રિયા ચાલો તારા જેવી ગુણવાન સ્ત્રીથી હું આજે ભાગ્યશાળી થયો છું.

લલિતા—હું પણ આપના જેવા સદગુણ પત્નીથી મ્હોટી ભાગ્યવાન થઈ છું.

લલિતા—

ગાયન ૩૦

“ પ્રાણુનાથ પ્રિતીના પંથે પધારો

“ સ્નેહ સુંદર શામળીઆ સ્વીકારો.....પ્રાણુનાથ

“ પાપી પીતાના પંજમાંથી ફાવી

“ ઇશ્વરે તેમાંથી મુજને બચાવી

“ અમી દ્રષ્ટીની વૃષ્ટી વરસાવો.....સ્નેહ

સૌભાગ્યચંદ્ર—

“ રનેહ અમૃત અંતરમાં ઉતારે।

“ તાપ ત્રિવિધ સંતાપ નિવારે।

“ પ્રાણુ પ્રિયા પ્રિતીની રીતી વધારે।

“ હવે સુખેથી સુંદરી સીધારે..... ..પ્રાણુનાથ

સત્યનો વિજય અને કન્યાવિક્રયનો નાશ..

અંક બીજો સમાપ્ત.

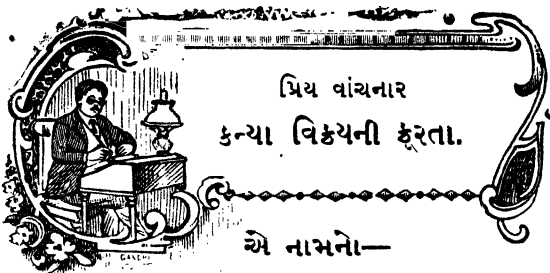

➤ ❧ કન્યાવિક્રયની કૂરતા ❧ ➤

❧ નામનું ❧

❧ નાટક સમાપ્ત. ❧

૨૧
૫૬ જ ત્હને કંઈક અંશે પ્રિય થયો હોય તોજ
તું આ નાટક જોવા પધારવાની તસ્દી લેજો
નાટક પુરેપુરું જોઈ વિચાર કરજો, વિચાર કરી
અનેક વિચારોના વમળોમાં ત્હારા મસ્તકને

ભભાવી દઈ તેમાંથી જન્મ પામતી અનેક કલ્પનાઓ અને તે
કલ્પનાઓનો સાર તેમજ તારા સાચા ખોટા મિત્રોનો સ્વાર્થી
સગાંઓનો દુનિઆમાં ફક્ત ઓળખાણ તરીકે દાવા રાખનારા
મનુષ્યનો સમગ્ર સર્વનો તેમજ આખા પ્રજાંડનો સાર સાંકર્ય
કરી તેમાંથી ત્હને જે સત્ય લાગે તે વ્યાજખી માની આ નાટ-
કના લેખકને માટે દુનિઆની દૃષ્ટીમાં વ્યાજખી લાગે તેવી આ
લેખકની યોગ્ય કદર કરજો. અને આ નાટકના પ્રત્યક્ષ
અવલોકનથી થતા ફાયદા અથવા ગેરફાયદા જો ત્હને કુરસદ
મળે અને લખવાની ઇચ્છા થાય તો લેખકને શિરનામે લખી

મોકલજે એટલે ત્હારા લખાણને હું ઉપકાર સહિત અત્યંત માનની દૃષ્ટીથી વધાવી લઈશ.

વાંચનાર !

તું પરણેલી સ્ત્રી હો અથવા તો પુરૂષ હો, કુવારી કન્યા હો અથવા તો વિદ્યાર્થી હો; રંક, શ્રીમાન, અજ્ઞાન, વિદ્વાન કોઈપણ જ્ઞાતિ હો તેની સાથે મ્હારે કશો પણ સંબંધ નથી પણ ત્હને આ નાટકમાંથી તથા ત્હારી સર્ગ શક્તિએ મેળવેલા શુભ સારમાંથી ત્હને ત્હારા માટે-ત્હારા કુટુંબીઓને માટે ત્હારી જીવંતની સાફવ્યતાને માટે કોઈ પણ વખત કોઈપણ પ્રમાણીક વાક્યનું એક અદ્ય દૃષ્ટાંત પણ ત્હને મદદરૂપ થઈ પડશે તોજ લેખકના તન મનનો અનહદ લોગ અને ત્હને આ નાટક જેવા આવવા માટે પડેલો પરિશ્રમ સફળ થયો સમજશે એજ બાકી હાલતો લેખકને માટે—

(લેખકના હૃદય ઉદ્ગાર.)

“ અસાર સંસારના સાગરે વૃથા ડુબતું નાવ આજે.

“ દુર્લભ્ય કર્મના પ્રવાસે, ડુબ્યું તરતું નાવ આજે.

“ સદ્ભાગ્ય ચિત્તના સંસ્કારે, વિકારવા'માં વહેરાયો.

“ સુન્ય સૃષ્ટિના અન્ધકારે, શુષ્ક શ્રમ સફળ કહેવાયો.

(૧૦૭)

ઉપરાંત.

“ સોનું સમજી સંગ કર્યો, કર્મે નિવડયું કથીર.

પણ

“ શાન્તી રાખી સાચબું, નિકળ્યું, કંચન હીર.

તો પણ વાંચનાર ત્હારા માટે.

“ ગન્ધ ગ્રહી જે ઉર મહીં, વા 'યે વહી નવ બાય.

“ સ્થુળને સુક્ષ્મ જ્ઞાનથી, દિધે દષ્ટી દેવાય.

“ ય્યાન ધ્યાનને સ્નાનમાં, સઉ સમજી શકાય.

“ વિદ્વાનો મન કંઈ નહીં, અઠંગીએ અથડાય.

“ અથડાઈ અથડાય છે, તોડાય ન આવે પાર.

“ અજ્ઞાનના અન્ધકારમાં, વિફળ ગોથાં ખાય.

“ અનુભવે અનુભવ મળે, એ તો સરળ મનાય.

“ પરોક્ષઅનુભવ સિદ્ધ કરે, એજ મનુષ્ય ગણાય.

“ બાકી તો સર્વ નામનાં, મનુષ્ય કહેવાતાં ફરે.

“ સુખને દુઃખના ત્રાંજવામાં, ત્રોળાતાં આયુષ્ય ચરે.

એથી વધારે શું લખવું.

લી૦ શુભેચ્છક,

લક્ષ્મીદાસ પરમાણુંદદાસ ભુતા,

કન્યા વિક્રયની કૂરતા.

નામનું નાટક પ્રજાવર્ગને બોધ
આપવાને માટેજ
તદન મફત બતાવવામાં
આવે છે.

મુંબઈમાં

અત્યાર સુધીમાં કુલ્લે બે લાખ ઉપરાંત
માણસોએ આ નાટક તદન મફત
જોવાનો લાભ લીધો છે.

લેખકનો ખુલાસો.

મરણને કીનારે પહોંચેલા સાઠ વરસના ડોસા સાથે પૈસાના લોભમાં લોભાઈ જઈ પોતાની બાર વરસની ગાય જેવી ગરીબડી પુત્રીને છતી આંખે આંધળા થઈ પરણાવી દેવા તત્પર થનાર કૃતમ્ની માતા પિતા પ્રત્યે ધિક્કાર ફિટકાર અને તિરસ્કારની લાગણી ખાસ જાહેર કરવાને માટેજ આ લેખકે “ કન્યાવિક્રયની કૂરતા ” નામનું નાટક રચીને પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. એટલું જ નહિ પરંતુ હિન્દુ સંસારમાં ચાલતા કન્યાવિક્રયના કરપીણ રીવાજનો જડમૂળથી નાશ કરવાના દઢતા ભરેલા સોનેરી મતને અનુકુળ થઈ આ લેખક પોતાની જીંદગીના જોખમે આ પુસ્તકને નાટકશાળામાં નાટકરૂપે ભજવી બતાવે છે. એ ઉપરાંત આ નાટકના પ્રત્યક્ષ અવલોકનથી કન્યાવિક્રયના અન્ધકારમાં રીબાતી

અને પીડાતી બાળાઓનું અત્યન્ત કષ્ટભાજનક દુઃખ-
 દાયક દુઃખદર્શનનું દષ્ટીસમીપ લાન થાય, અને તે
 દષ્ટીસમીપના દુઃખદાયક દુઃખદર્શનના લાનથી પોતાના
 ઉદરથી જન્મ પામેલી પોતાની ખ્યારી પુત્રી પ્રત્યે
 દયાની લાગણી ઉત્પન્ન થાય, અને તે દયાની લાગણીને
 અંતે પોતાની પુત્રીને ચોક્ક પતિ સાથે પરણાવવા
 સુવર્ણમય ઇચ્છા થાય, અને તે સુવર્ણમય ઇચ્છાની
 પરિપૂર્ણ કર્તેહ સાથે નિર્દોષ કુમળી કન્યાઓની આખી
 જીવંતગાની સાકૃત્યતા સહિત જીવંતગીપર્યન્ત નિર્ગમન
 થાય, એવા પ્રબળ હેતુથીજ આ લેખક પોતાના તન
 મન અને સ્વતંત્ર ધનના લોગ ઉપરાંત પ્રબલવર્ગની
 મદદ મેળવી યોધ આપવાને માટેજ આ નાટક પ્રબ-
 લવર્ગને તદ્દન મક્ત બતાવે છે. અત્યાર સુધીમાં એક-
 દર બે લાખ ઉપરાંત માણસોને આ નાટક મક્ત
 બતાવ્યું છે. અને હવે પછી શ્રી પરમ કૃપાળુ પરમા-
 ત્માના પવિત્ર દરબારમાં આ નાટકના લેખકના આયુ-
 ધ્યની કલ્પના હશે તો તે આયુષ્યની પૂર્ણાહુતિ સુધીમાં

અનેક માણસોને આ નાટક તદ્દન મક્ત બતાવી અને તેના અન્તઃકરણમાં બોધરૂપી અમૃતનું સિંચન કરી કન્યાવિકૃયનો અન્ધકાર દૂર કરવામાંજ આ “લેખક” પોતાનો વ્યતિત થયેલો ચૌદ વરસનો મહા પ્રયાસ અને હવે પછીનો દરેક પ્રયાસ સફળ માની આ સંસારમાં મોંઘામાં મોંઘી કીંમતે મળેલો મનુષ્ય અવતાર કદયાણકારી થયો એમ સમજશે.

શ્રી કન્યાવિકૃયનિષેધક સમાજ,

વ્યવસ્થાપક

લક્ષ્મીદાસ પરમાણુદાસ બુતા.

અત્યાર સુધીમાં આ નાટકના ફક્ત
ગાયનનાં અને ગાયન તથા ભાષણ સહિતનાં
કુલ્લે (૫૪૦૦૦) ચોપન હજાર પુરતક
છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યાં છે.

